

Протојереј др Радомир Поповић
**КРАТАК ПРЕГЛЕД СРПСКЕ ЦРКВЕ
КРОЗ ИСТОРИЈУ**

УВОДНО СЛОВО

Духовни живот и црквена организованост српског народа траје већ више од једног миленијума. Аутокефалну (самосталну) Цркву Срби су добили 1219. године заслугом светог Саве, који је био и први српски архиепископ. Током 781 године, Српска црква је пролазила (и још увек пролази), кроз тешка и прескрбна времена. Привремено је губила самосталност, али не и снагу вере и православно опредељење; угњетавана је од "агарјанских хорди" (Турака) и других завојевача, али се одбранила трпљењем и снагом Истине; спутавана је и насилно проверавана, али је у свим тим недаћама опстојала у хришћанскрј вери и традицији својих славних предака. Српска православна црква је духовни стожер српског народа и чувар његовог хришћанског имена.

О том ходу кроз векове уверљиво говори и овај азбучник насловљен *Кратак преглед Српске цркве кроз историју* проф. др Радомира Поповића, врсног познаваоца прошлости српског народа и његове Цркве. Ово дело је својеврстан саборник који нас води кроз векове где се нижу догађаји и личности. На релативно малом броју страница дата су основна значења из богате (често тешке и страдалне) прошлости Српске цркве и њених духовних челника. Догађаји, о којима говори аутор протојереј Радомир Поповић, професор Богословског факултета Српске православне цркве у Београду, нижу се хронолошки са именима најзначајнијих личности. Те целине се међусобно прожимају и међусобно надовезују. Упоредо са догађајима и личностима из живота Српске цркве прати и основни ток укупне српске прошлости. Поред тога, дати су именослови српских владара и српских светитеља, као и прегледи црквених административних јединица, односно укупног устројства Српске православне цркве.

Кратак преглед Српске цркве кроз историју јесте мала енциклопедија наше црквено-народне прошлости, од најранијих времена до данашњих дана, до времена патријарха Павла (Стојчевића). За објављивање овог другог допуњеног издања благодарност припада, поред аутора, и младој издавачкој кући ЛИРИКА, која је на прави начин узела учешћа у великом јубилеју два миленијума ХРИШЋАНСГВА.

Београд, 2000.године
Слободан Милеуснић

ИСТОРИЈА

ПОЧЕЦИ

Срби припадају великој породици словенских народа. Из своје прапостојбине, северне Европе, већ у 5. и 6. веку насељавају Балканско полуострво у северним пределима Византијског царства. Затичу прилично опустошен простор, јер је њиховом доласку претходила велика сеоба евроазијских народа у 4. и 5. веку.

Јужнословенски народи су као многобошци, прилично и сами допринели разарању хришћанске црквене организације, која је неколико векова пре њиховог досељавања добро функционисала на Балканском полуострву.

Тада су и код Срба, несумњиво по први пут, почели и хришћански утицаји. Наравно, Срби нису први многобожачки народ који је на овом простору дошао у додир са хришћанством; треба поменути само неке народе, као Готе, Хуне, Лангобарде, Аваре, Гепиде Херуле

Словени односно Срби, у северним областима Византије убрзо су показали жељу да се ту трајно населе, и то већ половином 6. века (епоха цара Јустинијана 527-565), а вероватно и раније.

Примање хришћанства у већ увелико христијанизованој Европи за словенска племена био је веома дуг спор и сложен процес, али истовремено и нешто неизбежно Окружење, рецимо Срба, Бугара, Хрвата и других народа, било је већ вековима хришћанско. Као пагани, ови народи су се свакако у то време оштро издвајали, и било је само питање када ће и у којим околностима и они постати хришћански народи.

Српска племена су, према обавештењима византијског писца и цара-историчара Константина VII Порфирогенита (913-959), веома споро усвајала нову веру, односно споро су се одрицала старих паганских обичаја и убеђења. Исти писац је забележио да је прво масовније крштење Срба било у време византијског цара Ираклија (610-641). Хришћански проповедници (мисионари) дошли су међу Србе са Истока, из познатих византијских хришћанских и духовних центара какви су били Цариград и Солун, мада је неоспорно да су хришћански утицаји међу Србе долазили и из Јадранског приморја, где је упркос варварским пустошењима остала добро очувана предсловенска црквена организација.

После више од две стотине година проведених у новодосељеним областима, српска племена су коначно крштена; хришћанска вера и црквена

организација су заживеле тако да се може сада говорити о хришћанској духовности и култури у правом смислу речи. Другим речима може се историјски пратити развој хришћанства код Срба као хришћанског народа у Европи. Примање хришћанске вере код Срба ишло је упоредо са стварањем и њихове прве државе у првој половини 9. века. Хришћански и духовни просветитељи Срба, као и свих словенских народа, јесу света браћа Кирило и Методије - равноапостоли. Крштење Срба се временски ставља у време владавине кнеза Мутимира (до 891. године). Неколико година пре Срба крштени су Бугари. То је време успона Франачке државе у Западној Европи, када истовремено расте велика моћ римских епископа, односно папа. Управо у то време, покушао је амбициозни папа Никола I (+867) да уз помоћ Франака потчини цело Балканско полуострво под своју духовну јурисдикцију, које је био лишен још 732. г. услед иконоборачке кризе којом је била захваћена Црква. Одмах, или истовремено са крштењем Бугара 864 године, уследила је хришћанска мисија Свете браће у Моравској, држави кнеза Растислава.

Оно што је било пресудно у крштењу, не само Срба него и свих Словена, јесте настанак *словенског писма*, азбуке. односно глагољице и ћирилице, половином 9. века.

Постанак писмености код Словена неразлучиво је везан за примање хришћанства на народном језику. С правом је већ давно констатовано да су прве речи које су уопште написане на словенском језику и писму биле управо речи из Светог писма: "У почетку беше Реч, и Реч беше у Бога, и Реч беше Бог... и без њих ништа не постаде што је постало..." На словенски језик је одмах са грчког језика превођено Свето писмо, као и неопходне богослужбене књиге. Према томе, дубинска христијанизација је почела не на грчком, још мање на латинском, него на народном, словенском Језику који је по заступљености у тадашњем свету био на трећем месту, одмах после грчког и латинског језика.

Важна је, исто тако, и чињеница да су Срби примили хришћанство у време српског кнеза Мутимира, у време када је Византијом владао цар Василије I Македонац (867-886), а цариградски патријарх био Фотије, по чијем су благослову Света браћа и њихови ученици и наследници вршили коначну христијанизацију Јужних Словена. За Фотија се с правом каже да је кум свим словенским народима. Тада је, треба и то рећи, претила озбиљна опасност да сви новокрштени јужнословенски народи: Срби, Бугари, Хрвати (са њима је то успело) буду стављени под римску, односно папску духовну јурисдикцију.

Крајем 9. века у српским земљама се помињу прве епархије. У Београду је 878. год. епископ Сергије, док се у Браничеву налази епископ Агатон, такође Словен. Нешто касније, у 10. веку у писаним документима помињу се епископи у градовима КОЈИ су били у оквиру Србије: Стон, Рас, Липљан, Ниш, Призрен, као и у неким другим местима која су и пре досељења Словена била епископска седишта.

За учвршћивање хришћанства међу Србима пре светог Саве од пресудног значаја било је то што су богослужења и проповеди - поуке народу - вршене на народном језику, језику разумљивом народу. После смрти св. Методија 885. г. као панонског епископа, његове ученике су протерали франачки, латински свештеници из Моравске зато што нису хтели да проповедају хришћанску веру само на латинском, који је иначе био стран народу. Тако су се протерани ученици Кирила и Методија нашли на простору Балкана где живе Бугари, Срби, Хрвати. Посебно су се истакли св. Климент и св. Наум, који су деловали неколико десетина година у околини Охридског и Преспанског језера. Они су неговали и развијали словенску писменост, васпитавали су и школовали домаће свештенике који су ишли у народ и ширили веру.

Као прва чиста словенска епархија помиње се "Величка епархија", чији је први епископ од 893. год. био управо св. Климент. Ова епархија је у то време била у саставу, већ од 870. год. самосталне, Бугарске цркве. Нешто касније, у држави цара Самуила (976-1014) створена је у Самуиловом царству Патријаршија са седиштем у Охриду. Међутим, византијски цар Василије II Бугароубица уништио је ову краткотрајну државу 1018. год., а патријаршију је деградирао на степен архиепископије. Од тада охридске архиепископе поставља византијски цар и цариградски патријарх, а архиепископи су били искључиво Грци. Под јурисдикцијом Охридске архиепископије биле су све епископије у Србији до времена светог Саве 1219. године.

Српска племена у Зети, односно Дукљи, укључујући и Приморје, у 9. веку су уједињена у посебну државу - Зету, која се некада звала Дукља. Краљ у Дукљи био је Јован Владимир (+1016), зет цара Самуила (ожењен његовом ћерком Косаром). Постао је први српски владар-светитељ који се прославио праведним страдањем и хришћанским стрпљењем. Св. краљ Јован Владимир је сахрањен у цркви Св. Богородице Крајинске.

Данас се налази у цркви код Елбасана у Албанији (Шин Ђон).

Половином 11. века Дукља се ослобађа византијске власти. Војислављев син Михаило (1051-1081) успео је 1077. год. да од римског епископа добије краљевску круну, а папа је пре тога, 1067. год., поставио архиепископа у граду Бару. Све се ово догодило непосредно после одвајања Рима од Цркве 1054. год., па је озбиљно претила латинизација и покатоличавање, које је спроводила Барска архиепископија у српским православним земљама. Ово је коначно спречено тек 1183. год., када је рашки велики жупан Стефан Немања Зету припојио Рашкој држави, која је од самог почетка била под византијским духовним, културним и црквеним утицајем.

У српским земљама на подручју Босне и Херцеговине осамосталио се владар са титулом *бан*, Кулин (1180-1204). Босна је као државна целина била географски удаљена од Византије и њеног директног утицаја. Тамо је понекад био јачи политички и духовни утицај који је долазио из суседне Угарске као римокатоличке земље. Што се тиче православне хришћанске Цркве у Босни и Херцеговини, она је од самог почетка крштавања Срба на тим просторима била обухваћена црквеном организацијом коју је касније почетком 13. века уредио свети Сава. Богослужбени језик је словенски, као и целокупна писменост. Доста редак римокатолички живаљ у Босни потпадао је под јурисдикцију латинских епископа из Сплита, Бара или Дубровника. Треба рећи, исто тако, да је утицај ових бискупија био веома мали, скоро неприметан. Православно свештенство у Босни сачувало је стара народна имена, која су се задржала кроз цео средњи век: епископ је био *дјед*, прота *гост*, свештеник или презвитер *старац*. Назив за целокупно свештенство, односно јерархију, био је *стројници* (они којима је поверено да управљају Црквом). Монаштво је било такође заступљено, а управљало се у животу и уређењу манастира по монашким правилима св. Василија Великог (+379), а то је општежиће - живот монаха у манастирској заједници на челу са игуманом.

Када је реч о православној Цркви у Босни и Херцеговини у средњем веку, треба рећи да се постепено у науци превазилази већ сто година старо мишљење о наводном постојању такозване "босанске цркве" која је била богумилска, односно јеретичка (патаренска) по манихејцима-павликијанцима, каквих је било у Византији а и на Западу, особито у јужној Француској. Укратко само треба рећи да домаћих, аутохтоних извора о постојању богумила и њихове цркве у Босни средњег века нема. Додуше, латински извори из Дубровника, и са Запада уопште, помињу такозване патаре, шизматике, јеретике и богумиле у Босни, који

никада нису хтели да се покоре и потчине латинској Цркви из Рима Када је реч о изворима такве врсте, треба увек имати на уму да латински извори из истог времена и православну Цркву у немањићкој Србији називају шизматичком, јеретичком, наравно само зато што није римокатоличка. Да у Босни и Херцеговини заиста није било богумила и патарена, најбољи је доказ то што је након пада свих српских земаља под Турке, цела православна Црква у свим српским земљама, укључујући и Босну и Херцеговину, дошла под јурисдикцију и у састав Пећке патријаршије, а у њој се нигде и никада на помињу богумили.

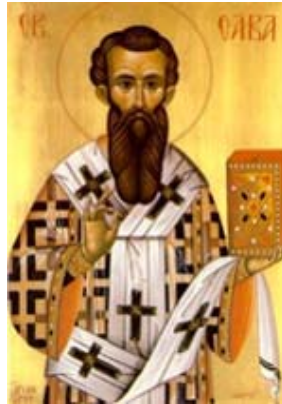

Hilandar

Studnica

ВРЕМЕ СВЕТОГ САВЕ

Крајем 12. века рашки велики жупан Стефан Немања (1169-1196) успео је да у једну државу уједини већину тадашњих српских земаља. у спољној политици своје државе определио се за Византију, с којом је додуше, више пута и ратовао. Определио се, такође, што је веома важно, и за византијски духовни (православно-хришћански) и културни утицај уопште. Стефан Немања је лично био веома побожан и од самог почетка непоколебиво опредељен за источно православље, које је без сумње већ неколико векова уназад ухватило дубоке корене у његовој земљи и народу. Као израз његове побожности, и данас постоје његове цркве и манастири као задужбине: манастир Свете Богородице и манастир Светог Николе у Топлици, манастир Ђурђеви Ступови код Раса (данас код Новог Пазара), храм Светог Пантелејмона у Нишу, храм Светог Арханђела у Скопљу. Подигао је знаменити манастир Студеницу, који је с правом назван "мајка свих српских цркава". У том манастиру је Стефан Немања примио монашки завет, а ту лежи његово тело пренето из манастира Хиландара.

За српско хришћанство, не само у средњем веку од пресудног значаја јесте личност и дело светог Саве (првог српског архиепископа +1236). Стефан Немања имао је три сина: Вукана, Стефана и Растка. Свети Сава, на крштењу Растко био је дакле најмлађи Стефанов син, рођен око 1175. год. Још док је био дете показивао је склоност ка хришћанској побожности, читању и књизи. Није случајност што је Растко са 16 година, противно жељи родитеља, отишао са једним руским монахом у Свету гору, где се у манастиру Светог Пантелејмона (Стари Русик) замонашио, поставши тако монах *Сава*. Он се од самог почетка потпуно и без остатка предао испосништву, молитви и строгом монашком животу, тако да је убрзо скренуо пажњу свих на Светој гори, поготову што је био из владарске породице. За примером најмлађег сина, монаха Саве, пошао је ускоро и већ остарели Стефан Немања. Он се на државном сабору у Расу 1196. год. одрекао владарског престола, а за свога наследника изабрао средњег сина, Стефана. Одмах после тога, примио је монашки постриг и као монах Симеон провео је остатак живота у миру и монашкој тишини Свете горе заједно са Савом.

Својим боравком на Светој гори отац и син су на себе скренули пажњу, и као монаси а и као ктитори и приложници многих светогорских манастира. Природна последица тога јесте подизање српског манастира Хиландара на

Светој гори. Манастир је, у ствари, обновљен 1198. год. Убрзо после тога упокојио се монах Симеон 13. фебруара 1200. год. Сабор монаха Свете горе одмах га је прогласио за светитеља -Свети Симеон Мироточиви, док му је син монах Сава написао *Службу и Житије* (Биографија). Сем овога, свети Сава је написао *Карејски типик* за лотребе монаха у Карејској испосници светог Саве Освећеног у Кареји на Светој гори. За манастир Хиландар написао је *Хиландарски типик* по угледу на типик Богородичиног манастира у Цариграду. Овај типик је на снази све до данас у манастиру Хиландар.

У време светог Саве цела Света гора, а самим тим и манастир Хиландар, осетила је све тешке последице *Четвртог крсташког рата*, када су Латини срушили и опљачкали Цариград, византијску престоницу, основали такозвано Латинско царство 1204-1261 год., и када су од стране латинских крсташа страдали и светогорски манастири Због те опасности, а ради измирења завађене браће, свети Сава око 1208. год., ради сваке сигурности преноси тело светог Симеона из Хилаидара у манастир Студеницу. За манастир Студеницу Сава пише типик, *Студенички типик*, по садржини сличан Хиландарском типик. Сава је архимандрит у том манастиру све до 1217. год. Сматра се да је овај период боравка светог Саве у Србији био и најплоднији с обзиром на то да је он непрекидно путовао по свим српским земљама, проповедао, учио све вери православној, ширио писменост, побожност, градио цркве и манастире, поучавао свештенике, монахе и народне учитеље. Из тог времена потичу приче и легенце о светом Сави као народном просветитељу и учитељу, чудотворцу, избавитељу свих болесних, сиромашних, невољних... Све до појаве светог Саве, Црква је у српским земљама била под јурисдикцијом Охридске архиепископије. Помињу се само три епархије: Рас, Призрен и Липљан, а у њима су владике били Грци. Зато је свети Сава одлучио да за потребе свог народа У самосталној и независној српској држави из средине свог народа припреми свештенике, монахе и епископе, народне учитеље, укратко речено, да потпуно осамостали Цркву у Србији.

Мора се признати да није било лако то остварити у тренутку када је притисак на Србију био велики и са југа (Латинско царство), а и са севера (римокатоличка Угарска).

Велики жупах Стефан, Савин брат, био је принуђен да 1217. год. прими краљевску круну из Рима од папе, а исте године, не случајно, Сава напушта Србију и поново одлази у манастир Хиландар. Одатле са пратњом одлази у Никеју кол избелог византијског цара Теодора Ласкариса и цариградског патријарха Манојла Сарантена, и моли их за самосталност (аутокефалност) Цркве у Србији. Савина молба је прихваћена, и то је било најбоље могуће решење с обзиром на околности у којима се тадашњи свет налазио. Сава је у Никеји рукоположен (хиротонисан) за архиепископа - поглавара Цркве у Србији, и узео је титулу "архиепископ српских и приморских земаља".

Тако је српски народ око четири века након примања хришћанства добио духовну самосталност, црквену аутокефалију, чиме је међународно и међуцрквено потврђена његова духовна зрелост и способност да може потпуно самостално и одговорно да има сопствену црквену организацију и уређење по угледу на источне аутокефалне цркве (Јерусалимска, Александријска, Антиохијска).

Свети Сава се потом враћа у Србију, али иде преко Хиландара, одакле узима своје најбоље ученике-монахе за будуће епископе у Србији. На путу за Србију кратко време проводи у Солуну, где довршава састављање *Зиконоиравила* (Крмчија). као црквенодржавног законика или Устава којим се законски регулише уређење самосталне Српске цркве. Прва Савина брига сада

је била да у живот спроведе уређење Српске цркве. Поред постојеће три епархије. Сава оснива још осам нових епископија, и то: Жичку (седиште Српске цркве - Архиепископије је у манастиру Жичи). Зетску. Хвостанску. Хумску. Топличку, Будимљанску, Дабарску и Моравичку. Седиште сваке епархије било је у манастиру. Манастире су њихови градитељи - ктитори обдарили имањима (њивама, шумама, виноградима, пашњацима, воћњацима...) да би могли да се издржавају и обављају своју веома важну духовно-просветитељску мисију у народу. Сви новопостављени епископи добили су по један примерак-препис *Крмчије*, која их је руководила у управљању својим црквама и манастирима.

У манастиру Жичи, који је одређен за седиште Архиепископије, одржао је на Спасовдан 1221. год. државно-црквени сабор. На овом сабору је Сава крунисао за краља свог брата Стефанн. Тим чином Србија је добила првог српског краља - Стефана Првовенчаног, а самим тим постала и краљевина. Сава је том приликом, па и сутрадан, одржао своју познату *Жичку беседу о православној вери*, у којој поучава и краља, и властелу, и новоизабране епископе, и игумане и сав народ основним истинама православне хришћанске вере, али на основу Светог писма, дела светих Отаца Цркве, васељенских и помесних сабора.

Наравно, овакво успешно вођење црквених и државних послова у Србији није прошло без тешкоћа, како изнутра тако и споља. Савином делу прво се противила Охридска архиепископија са ученим Димитријем Хоматијаном на челу, који је написао једно протестно писмо Сави, у коме осуђује "монаха Саву" што је, наводно, напустио Свету гору и отишао у свет, и постао чак архиепископ без његовог знања. Међутим, овај протест није имао основа будући да се свети Сава придржавао правила и црквених канона и поступао сходно међународним околностима у којима се тада Србија нашла.

Први српски краљ Стефан Првовенчани се при крају живота замонашио, као, уосталом, и његов млађи брат и отац. Умро је као монах Симон 1228. год., а тело МУ И данас почива у манастиру Студеници.

На краљевском престолу наследио га је син Радослав. У његово време свети Сава је предузео своје прво путовање у Свету земљу 1229 год. Ово поклоњење светињама Свете земље није бпо само Савин лични чин. То је много значило за целу Српску цркву, сада младу архиепископију. Сава је тада посетио Јерусалим и манастир Светог Саве Освећеног. За српске монахе откупио је манастир Светог Георгија у Акри, и манастир Светог Јована Богослова на Сиону. Боравак у овим и другим манастирима свети Сава је искористио да добро проучи уређење и живот монаха у њима, како би ту праксу пренео у манастире и цркве у Србији. Од тада се у Српској цркви све више осећао утицај јерусалимског типика уместо цариградског студитског из манастира Студион из Цариграда. У Србију се свети Сава вратио са великим поклонима, које су чиниле иконе, кандила, свештеничке одежде, украси за цркве, књиге, мошти светитеља...

Године 1233. догодила се смена на краљевском престолу. После краћих немира и потреса за краља је дошао Радислављев брат, краљ Владислав, синовац светог Саве. Захваљујући Савином неприкосновеном духовном ауторитету и угледу у народу, и ова криза убрзо је превазиђена.

Сем што је био велики хришћанин и духовник, mudar и практичан, свети Сава је знао одлично да процени шта је добро и корисно за будућност Цркве и народа. Сава је већ био у годинама. Приближавао се крај његовог плодног живота и он је био тога свестан. Зато је одлучио да још једном у интересу Цркве и државе учини поклоњење светињама не само Свете земље, где је био неколико година раније, него и другим светињама на Истоку. Вероватно, предосетивши да се неће вратити са тог пута, он се на црквеном сабору 1233.

год. одрекао архиепископског трона, а за свог наследника предложио Арсенија Сремца (+1266). Како је, дакле, Цркву осигурао с те стране, Сава у пролеће 1234. год. одлази у Свету земљу. Овога пута је посетио и Александрију и патријарха Николу, затим древне манастире у Египту, Синајску гору и тамошње манастире. Враћа се преко Јерусалима и Антиохије у Цариград, где је набавио многе потребне ствари за своју Цркву Упутио се преко Бугарске у Србију, задржавши се у Трнову код бугарског цара Јована Асена. Последњу Свету литургију одслужио је уочи Богојављења 1236. године. Није дочекао да се врати у Србију. Разболео се и умро у Трнову 14/27. јануара, а сахрањен је у тамошњој цркви. Његов синовац, краљ Владислав, успео је да после годину дана пренесе његово тело из Трнова и сахрани га 6/19. маја 1237. год. у својој задужбини, у манастиру Милешеви.

Manastir Gradac

АРХИЕПИСКОПИЈА

Период Архиепископије Српске цркве траје од 1219. до 1346. године. На трону Светог Саве променило се дванаест архиепископа у време најпознатијих наших краљева из династије Немањића. Седиште Цркве је најпре било у манастиру Жичи, а убрзо је, 1253.год., због опасности од Татара и Кумана пренето у метох манастира Жиче, у Пећ, на улазу у Руговску клисуру. на безбедније и сигурније место. Сви архиепископи на челу наше Цркве били су искусни духовници и монаси, који су пре тога боравили као игумани У МАНАСТИРУ Хиландару или Студеници.

Двојица од њих, архиепископ Никодим" (1317-1324) и Данило II (1324-1337) у време краља Милутина и краља Стефана Дечанског, истакли су се као писци, преводиоци и књижевници. Архиепископ Данило II, пре тога игуман у Хиландару и дипломата, оставио је познато дело *Животи краљева и архиепископа српских* познато као *Књиге староставне*. То је славна епоха владавине краља Уроша I (1243-1276), Драгутина када су у Србији настали манастири: Милешева задужбина краља Владислава (1233-1243), Сопоћани (код Новог Пазара - 1265) задужбина краља Уроша, манастир Морача 1252. год., задужбина кнеза Стефана Вукановог сина. Задужбине које се приписују краљу Драгутину јесу: Рача, Трноша, Ловница, Озрен, Тавна; док су Милутинове задужбине (1282-1321) Богородичина црква у Скопљу, обновљена црква манастира Хиландара, Богородица Љевишка у Призрену, Старо Нагоричино

(1313), Бањска (1313-1317), Грачаница (1315), Свети Арханђели у Јерусалиму (1311). Краљ Стефан Дечански саградио је Дечане.(1327-1331).

СРПСКА ПАТРИЈАРШИЈА

У време владавине краљева Драгутина, Милутина. Стефана Дечанског, а нарочито краља Душана, српска држава је у великој мери проширена. Сходно територијалном проширењу државе, повећао се и број епархија Српске архиепископије. У време светог Саве почетком 13. века било их је једанаест, а касније су образоване нове: Липљанска, Кончулска, Лимска, Мачванска, Браничевска, Београдска, Скопска. Границе српске државе биле су највеће у Душаново време (1331-1355). Српска држава је тада била највећа најмоћнија држава на целом Балкану. Срби су држали Тесалију, подручје Свете горе до Хриштопоља (данас Кавала - преко пута острва Тасос у Грчкој), Епир и Арбанију. Краљ Душан се прогласио за цара 1346. године. Византија је била доста ослабљена унутрашњим кризама, и зато је Душан ишао на то да његово српско-византијско царство замени некад моћну Византију, и себе је сматрао царем Срба и Грка. Да би имао прави легитимитет таквог наслеђа, требало је Архиепископију уздигнути на степен патријаршије, што је и учињено. То се догодило на помесном сабору одржаном на празник Цвети у Скопљу 1346. године. Сабору су присуствовали бугарски патријарх Симеон охридски архиепископ Никола, игумани и старци Свете горе, као и грчки епископ и митрополити који су сада били у проширеној српској држави. На сабору је Архиепископија проглашена за Патријаршију, а први српски патријарх био је Јоаникије I и имао је титулу "патријарх српских и поморских земаља". Седам дана после овог сабора, патријарх је на Васкрс 1346. год. крунисао Душана за првог српског цара, а Душановог сина Уроша "нејаког" за краља. Охридска архиепископија имала је лочасно место одмах после српског патријарха. Рашка, Зетска, Призренска и Скопљанска епископија уздигнуте су на степен митрополија, а првостепена је била Скопљанска митрополија, јер је у Скопљу било царско седиште.

Цар Душан је походио Свету гору и богато даривао све манастире, о чему и данас сведоче сачуване повеље писане и на српском и на грчком језику. Цар је посебно даривао Хиландар, Карејску испосницу Св. Саве, а Светим Арханђелима у Јерусалиму даривао је дубровачки данак за Стон. Главна царева задужбина је манастир Светих Арханђела код Призрена (1374), где је био и сахрањен (1355).

Значајно дело цара Душана је познати *Душанов законик* усвојен на државном сабору у Скопљу 1349, а допуњен на сабору у Серу 1354. године. Овај Законик спада у најсавршенија и најбоља законска акта тог времена у Европи. На пример, члан 172: " *Све судије царства ми да суде ио Законнику, право, како пише у Зако-нику, а да не суде по страху од царства ми.* Првих 38 чланова Законика говоре искључиво о Цркви. Титула патријарха у Душаново време била је слична царској и гласила је, "по милости Божјој архиепископ свих српских и поморских земаља". Патријархов двор по средњовековном праву био је место уточишта (право азила) бегунцима - преступницима које је суд прогонио.

Неколико година после проглашења Српске патријаршије, уследио је протест Цариградске патријаршије из Византије, која је осећала да је оштећена

у односу на свеукупну политику цара Душана. Цар Јован Кантакузин, некада Душанов пријатељ и сарадник, постао је сада противник Срба.

Наговорио је цариградског патријарха Калиста да око 1353. год. баца проклетство (анатему) на српског цара, патријарха, Цркву и народ. Основни разлог таквог поступка био је, како се каже, *"због достојанства и због градова* односно зато што је Архиепископија постала Патријаршија, и због епископа Грка који су замењени Србима епископима у оним градовима које је Душан освојио од Византије.

Помирење са Цариградском патријаршијом покушао је још сам цар Душан. После његове изненадне смрти (20. децембар 1355), наставило се са преговорима. Нови византијски цар Јован V послао је 1364. год. у Сер код удове царице Јелене, сада монахиње Јелисавете, истог патријарха Калиста, који је бацио анатему, да сад ради на помирењу двеју Цркава и народа, јер је незадржива опасност од Турака подједнако претила и Византији и Србији. Догодило се да је патријарх Калист умро у току ове мисије у Серу, где су га сахранили управо они свештеници које је некада проклео.

У процесу измирења које је годинама трајало, најпре је постигнуто делимично измирење (партикуларно јединство), које је остварено са делом српске државе деспота Угљеше Мрњавчевића (1368), који је владао у области Сера. Она је била прва на удару Турака. Идеја пак коначног помирења потекла је од светогорских монаха који су заједно живели и заједно се подвизавали. Делегација монаха, са српским монахом старцем Исаијом и јеромонахом Никодимом Грчићем на челу, дошла је најпре у Србију код кнеза Лазара и патријарха Саве IV, а потом се 1375. год. упутила у Цариград. Преговори су успели, добијена је писмена одлука, којом се признаје каноничност Српске патријаршије и брише међусобни раскол. У Србију су упућена два представника Цариградске патријаршије, који су у Призрену, у манастиру Св. Арханђела са Сбима одслужили Свету литургију. Тако је скинута анатема и Цркве су се помириле.

Након смрти цара Душана (1355) у Србији није било снажније личности која би одржала целовитост велике српске државе. Превласт су добили обласни господари (великаши), који нису поштовали власт малолетног цара Уроша Нејаког, последњег владара из династије Немањића, за кога савременик каже да је био "нејак смислом". Унутрашња разједињеност и неизбежна спољна опасност од Турака били су српска стварност. (Акције против Турака предузимао је још цар Душан.) Један од првих већих српских пораза био је 26. септембра 1371. год. на реци Марици, где су погинула браћа Мрњавчевићи, краљ Вукашин и деспот Угљеша; Урош је умро крајем те године. Постало је јасно да је само питање времена када ће уситњене српске земље постати плен мухамеданаца.

Највећи део српских земаља ујединио је кнез Лазар Хребељановић, који није био из светородне династије Немањића, али је преко жене Милице ипак дошао у везу са том династијом. Он се показао као најодлучнији у одбрани државног и духовног наслеђа Немањића. Средиште државе сада се помера северније и источније, у Поморавље и Подунавље. У тим областима су настали значајни манастири: Раваница (1381), Лазарица, Горњак, Љубостиња и други. За Србе у том, и не само у том, тренутку, постала је пресудном битка са Турцима на Видовдан 28/15. јуна 1389. год. на Косову пољу (Газиместан код Грачанице). Овај частан пораз дело је кнеза Лазара и косовских јунака, који су свесно, хришћански, дали отпор Турцима, иако су знали да им се војнички у том тренутку не могу успешно супротставити. Ова жртва је утолико већа ако се зна да сви српски обласни господари нису били спремни да пођу за Лазаревим примером.

Косовском битком нису све српске земље покорене, али је Србија постала вазална (зависна, потчињена) у односу на Турску. Зато је косовски пораз велика прекретница у српској историји.

У време Косовске битке помињу се двојица српских патријарха: Спиридон и Јефрем. Јефрем је био велики аскета и монах-подвижник, исихаста. Иначе, треба рећи да духовни покрет *исихазма* посебно захвата Србију у време кнеза Лазара, који је имао за њих велико разумевање. Многи монаси, који су бежали са Истока испред турске опасности, управо су у Србији нашли уточиште. Код нас се може говорити о исихастичкој духовности, посебно у области литерарног стваралаштва, иконописа, градитељства... (службе, канони, акатисти, молитве...). Само јака и непоколебива вера могла је духовно и морално дати смисао животу и одржати народ после косовског иораз.

Кнеза Лазара је наследио син Стефан Лазаревић (+1427), у чије се време Србија као држава обновила и економски знатно ојачала. Стефан је добио титулу *деспота* за успешно учешће у бици код Ангоре 1402. године. Србија није више била у вазалском положају према Турцима. О духовном и економском напретку Србије најбоље сведоче и данас сачуване Стефанове задужбине грађене у српско-византијском стилу, као манастир Манасија или Ресава.

Манасија је постала велики духовни и просветни центар Деспотовине. Тзв. "Ресавска школа" вековима је била симбол просвећености. Ту су радили учени монаси писци, преводиоци, књижевници, преписивачи који су украшавали рукописе и књиге. Одатле се лисменост ширила чак и у далеку Русију и оближњу Румунију. Из Србије је у то време отишао у Русију и тамо постао митрополит Кипријан. Игуман манастира Дечани, Григорије Цамблак (написао је *Житије светог Стефана Дечанског*), постао је касније кијевски митрополит. Познат је тада био и српски минах Пахомије, који се у Русији прославио као писац. Деспот Стефан је узео Београд за престоницу Србије. Био је веома образован, доста је читао, а бавио се и писањем. Познато је његово дело "Слово љубве".

Један од последњих српских деспота пред коначан пад у турско ропство био је деспот Ђурађ Бранковић (1427-1456). Његова владавина је уједно и последња одбрана Србије. Први пад под Турке 1439. год. одложио је за дванаест година њен коначни пад 1459. године. Деспота Ђурђа је одликовала јака и одлучна вера, као и оданост богатом духовном и државничком наслеђу српских владара. Одбио је да прими унију са римокатолицима (сабор у Ферари и Флорентији 1438-1439), који су дали лажна обећања да ће војно помоћи у борби против Турака. Због важности наводимо у целини његову изјаву дату приликом понуде да напусти православље на предлог францисканца Ивана Капистрана 1455. године: *"Ја сам деведесет година живео у овој вери, коју су ми улили у душу моји иреци, те сам код свога народа, мада несрећан, увек сматран паметним. Сада би ти хтео да помисли, када би видели да сам се променио, да сам због староси излаио, и да сам, како Прост народ каже, подетињо. Ја бих ире пристао да умрем него да изневерим веру својих предака."* Седиште патријаршије је пренесено на последњу слободну територију, у Смедерево, пошто су манастири Пећ и Жича већ били под Турцима.

Српска црква у средњем веку је имала значајно, ако не и главно место у животу сваког појединца, као и државе у целини. Однос Цркве и државе био је природан и складан, и обично се упоређује са човековим. организмом и односом душе и тела. Човек је по својој природи целовито, складно и хармонично биће, наравно ако је здрав. Интереси Цркве и државе нису били супротстављени, већ су се узајамно допуњавали. То је добро позната теорија симфоније - сагласности. Црква је у целини била материјално обезбеђена. Епископи су имали

епархијске поседе и имања. свештеници на парохијама живе од "поповског бира", а обрађивали су и сопствена имања или земљу коју су добијали од властеле "њиву поповску". Свештеничко звање се обично преносило и наслеђивало у свештеничкој породици.

Посебно су важну и незаменљиву улогу имали наши манастири и монаштво уопште: Студеница, Жича, Пећ, Милешева, Сопоћани, Дечани, Раваница, Манасија... То су задужбине (подизане за душу и њено вечно спасење) које су надживеле државу, сва ропства, и постоје у наше време, а тако ће бити убудуће. Оне сијају посебним сјајем и зраче поруком, сведоче о вечним духовним вредностима које су вековима живеле и спасавале наше претке, у њима се надахњивали како у добру, тако и у тешким тренуцима. Манастири и монаштво оба реда и пола (општежиће и пустињско монаштво, мушки и женски манастири) најбоље су аутентично сведочење живота у Христу примењено, колико је то могуће, у нашем животу са свим слабостима и недостацима које као људска бића поседујемо. За наше манастире посебно је карактеристично да су увек били отворене општенародне куће за цео народ. Када нисмо имали школа и учионица, и болница, и радионица и сликарских атељеа, све су то замењивали манастири. Били су и збегови где се народ склањао у несрећи, и вечна боравишта где смо се сахрањивали...

Ми смо описмењени да бисмо боље прихватили и схватили хришћанство. Зато је монах Сава и светитељ и писац. У томе га следи брат и краљ Стефан Првовенчани када пише *Житије светог Симеона*, затим монах Доментијан са *Житијем светог Саве* и *Житијем светог Симеона*, монах Теодосије са *Житијем светог Саве* и *Житијем светог Петра Коришког*, и бројни други знани и незнани писци-монаси. Нису они били писмени и друге описмењавали зарад описмењавања, већ да би продубили своје хришћанско живљење и да би писањем, често анонимним, и друге у вери спасавали. Такви су већ поменути архиепископ Никодим као преводилац *Типика*. архиепископ Данило II (*Животи краљева и архиепископа српских*), патријарх Јефрем, патријарх Данило III, епископ Марко (*Житије и Служба патријарху Јефрему...*), деспот Стефан Лазаревић (*Слово љубве*), монахиња Јефимија (*Похвала кнезу Лазару*), Григорије Цамблак (*Житије и Служба светом Стефану Дечанском, О преносу моштију свете Петке*), Константин Филозоф (*Жишије деспота Стефана...*). Ту су и други нама по имену непознати писци, за које је писање и бављење књигом било молитва и духовно послушање.

Ravanica

ТУРСКО РОПСТВО

Време туркократије траје 4 или 5 векова, и то је најдуже ропство Срба у њиховој историји под иноверним освајачем. За многе то време још увек траје, а за неке (који су примили ислам) неће се никада ни завршити. Цариград и Византија су пали 1453. год., пала је Бугарска, а затим Српска деспотовина 1459. године са падом Смедерева, Босна 1463, Херцеговина 1482, Црна Гора нешто касније, 1499. године. Српска православна црква је делила судбину свог народа у та времена која су означена као "љута и напрасна", и када су "живи завидели мртвима" У Отоманском царству -верској исламској држави, Срби су били у сваком погледу обесправљена *раја* Плаћали су *харач* (порез) за право на живот у исламској држави.

Што се тиче Цркве, за њу је наступило дугорочно нередовно стање. Последњи патријарх који се помиње јесте Арсеније II. Сабор епископа се није могао редовно састајати, избор патријарха је био просто немогућ. Тешко стање илуструје понеки кратак запис:

"Туга обузе народ на земљи и наста сеча хришћана какве није било никада." Или: "Турци као крилате змије летијаху палећи села и градове..., а цркве и градове разорише..." Хришћанско становништво се спасавало од Турака добрим делом сеобама на север и на запад, преко Саве и Дунава. На територији суседне Аустрије ствара се војна граница, коју чине православни Срби као живи зид између Отоманског царства и римокатоличке Аустрије, која такође није била наклоњена Србима као "шизматичима", односно православнима. У сеобе су заједно са народом ишли монаси и свештеници, носећи највеће националне и духовне драгоцености које су се могле понети из старе отаџбине. Ношене су мошти Срба светитеља, књиге, иконе, црквени сасуди, и украси... Северно од Саве и Дунава настају нови духовни центри за православне Србе -монастири и цркве. Поред оних који су већ постојали у Банату као што су манастир Месић и Златица, настају манастири Базјаш, Бездин, Свети Ђорђе. На обронцима Фрушке горе у Срему манастири: Гргетег (задужбина "Змај Огњеног Вука" - Вука Гргуревића Бранковића), Фенек (мајка Ангелина), Хопово, Дивша, Крушедол, Шишатовач (оснивају га избегли монаси Жиче). У Славонији у 16. веку ничу Ораховица, Пакра, Лепавина и Марча; у Горском котару - Гомирје, у Банији - Комоговина.

Треба рећи да доласком Турака Пећка патријаршија *није званично укинута*. Наступило је само нередовно стање, које користи Охридска архиепископија, тиме што постепено под своју духовну надлежност преузима већину епархија Пећке патријаршије. То је чињено не без знања, па чак и

помоћи, Турака и саме Цариградске патријаршије у Константинопољу (Цариград, Фанар - где је било седиште патријарха и грчког живља). Нарочито је на томе радио, уз помоћ ове патријаршије, охридски архиепископ Прохор (1525. и 1528). Овоме се енергично успротивио смедеревски митрополит Павле - Павле Смедеревац, који је чак успео да привремено обнови, додуше, само накратко, Пећку патријаршију и да се прогласи за патријарха. Он је, међутим, на два сабора у Охриду 1532. и 1541. год., био осуђен и протеран.

Има података да су многи Срби, православни хришћани, примали ислам, углавном из нужде, да би лакше поднели тешко ропство и да би евентуално сачували привилегије које су имали. Зато песник и каже: "потурчи се плахо и лакомо..." Тешко је било трпети понижења, прогоне и обесправљеност. Наш народ је посебно тешко подносио "данак у крви", узимање здраве мушке деце и одвођење у Турску на школовање и проверавање. Од њих су стваране елитне турске јединице јаничара које су највеће зло наносиле управо хришћанима од којих су и сами потекли. У народу је веома јасна изрека: "Потурица, гори од Турчина".

ОБНОВА ПЕЌКЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ

Обновљена Пећка патријаршија под Турцима постојала је дуже од две стотине година (1557-1766). Иако само привремено пропао, покушај Павла Смедеревца у обнављању Пећке патријаршије ипак није био узалудан.

Срби у тренутку велике моћи Отоманског царства нису могли обновити државу, и то им неће поћи за руком још дуго. Подручје српских земаља на Балкану није више било периферија: одавде су кретали турски походи у даља освајања Европе. Турци су то добро знали и зато нису изазивали Србе, а посебно су хтели добре односе са Српском црквом. Зато, уз турску сагласност долази до обнављања Пећке патријаршије. Кључну улогу у том послу одиграо је велики везир Мехмед (Мухамед) Соколовић, потурчени Србин из села Соколовића код Вишеграда, васпитаник манастира Милешеве, који је у познатом "данку у крви" као дете одведен у Турску и тамо примио ислам. Напредовао је у служби као потурчењак и постао велики везир (први министар). Његовом помоћи Патријаршија је обновљена на 1557. год., а први патријарх сада обновљене патријаршије постао је његов брат *Макарије Соколовић* (1557-1571). За Србе и њихову Цркву то је велики догађај. Пећка патријаршија је сада духовно објединила све српске етничке просторе, па чак и шире (делови Бугарске и

Угарске). Обновљене су и основане нове епархије којима су обухваћени и расељени Срби: Требињска у манастиру Тврдошу, Пожешка у Славонији, Марчанска, Јенопољска, Вршачка, Будимска, пре тога Сремска... Било је укупно око 40 епархија на широком простору од Будима до реке Дрима у Албанији и од западне Бугарске до Јадранског мора.

Положај хришћанске цркве сада је био лакши. Дозвољена је обнова и изградња нових цркава и манастира. Подигнута је из темеља пећка припрата и потом живописана. Живописана је грачаничка припрата, изграђени су овчарско-кабларски манастири. Положај српског патријарха био је сличан положају цариградског патријарха у Фанару. Он је постао "милетбаша" (вођа народа, етнарх) са великим и световним овлашћењима према хришћанским поданицима. Предлагао је на Порти избор митрополита и епископа, пресуђивао је спорове међу свештеницима, убирао порез од народа за годишњи данак султану, решавао брачне спорове у хришћанским породицама, имао право наслеђа код оних који умру без законитих наследника (право кадуцитета). Углед патријарха пред Турцима, а и у народу, био је велики. Патријарх је путовао по народу јашући на коњу у свечаној пратњи. Догодило се да у турском ропству, када Срби нису имали државу и световне владаре, њихову улогу по нужди на себе преузме Црква, односно српски патријарх.

УСТАНЦИ

Сви патријарси из породице Соколовић неговали су добре односе са Турцима. Али патријарх Јован Кантул (1592-1613) мења такав став, јер је народ на простору Пећке патријаршије, без обзира на нешто лакши положај под Турцима, схватио да је ипак у ропству. Тежње ка коначном ослобођењу нашег народа неће никада престати. Крај 16. века је управо по томе карактеристичан, јер се коначно схватило да није све изгубљено, да се до слободе може доћи. Буне и устанци Срба неће престати у будућих скоро три стотине година, а почели су управо у време пећког патријарха Јована Кантула. Турци, наши освајачи, прекинули су тако наш духовни, државни и културни развој неколико векова. Године 1594. дошло је до устанка Срба у Банату.

Устаници су на својим устаничким заставама носили иконе са ликом светог Саве Српског. Сличан устанак избио је у околини Пећи, у Метохији, а 1597. год. у Херцеговини. Сви ови устанци су, додуше, крваво угушени. Вршачки епископ свети Теодор, који се нашао на челу устаника у Банату, жив је одран Београдски Синан-паша наредио је спаљивање моштију светог Саве на Врачару у Београду 27. априла (10. маја) 1594. године. Патријарх Јован Кантул такође је платио главом - убијен је у Цариграду крајем 1613. године. Патријарх Пајсије Јањевац (1614-1647) у том погледу био је обазривији. Видео је да се отворено не може Турцима одулетети. Окреће се Русији, одакле све чешће стиже помоћ у књигама и драгоценостима. Као црквени поглавар, настоји да духовно крепи и јача народ да сасвим не клоне духом. Ради много на књизи, вршењу редовних богослужења. Написао је *Житије* и *Службу* последњем цару Немањићу, Урошу ("нек се знаде да смо царевали"), и *Службу светом Симону* (краљу Стефану Првовенчаном). Понекад и само подсећање на славну прошлост и наше велике

личности, загрева наду и олакшава тужну и тешку садашњост. Патријарх Пајсије је управо на томе радио. И видеће се касније, имало је то добрих резултата.

Жртва турске освете био је патријарх мученик Гаврило I (1648-1655).

СЕОБЕ

Velika Migracija Srba 1690

Веома тешке последице по наш народ и Цркву имао је аустријско-турски рат, који се водио у време пећког патријарха Арсенија III Чарнојевића (1674-1690;+1706). Турци су 1683. год. угрозили и сам Беч, и били су на прагу Средње Европе. Захваљујући помоћи Пољака, Турци су одбијени. Генерал Пиколомини је 1689. потиснуо Турке до Скопља. То је охрабрило Србе и самог патријарха да се придруже Аустријанцима. Међутим, убрзо је уследила турска контраофанзива, пред којом Срби узмичу у Великој сеоби 1690. год., када је Саву и Дунав са патријархом Арсенијем на челу прешло око 40.000 људи. Аустријски цар Леополд I примио их је на своју територију, гарантујући им верске и националне слободе у специјално издатим привилегијама. У потоњој својој историји, на територији Аустрије и Угарске Срби ће морати више пута да се боре за остварење верских и националних слобода, јер је Аустрија као римокатоличка земља имала увек јасне планове да Србе однороди и покатоличи, што се може видети на многим конкретним примерима.

У време аустријско-турског рата 1737-1739. год., Срби ће, нажалост, доживети сличну судбину. Пећки патријарх Арсеније IV Јовановић Шакабента (1728 -1737) такође се преурађено понадао свом ослобођењу од Турака и повео народ на устанак. Међутим, ни овога пута, као ни раније, а нажалост и много пута касније, помоћи Србима од Аустрије није било. Он је морао са народом у сеобу. Турска освета је овога пута била страшна. Паљени су и рушени манастири и цркве;

Богородица Љевишка у Призрену је постала џамија, у манастиру Манасији црква је претворена у шталу за турске коње; Срби су као робље продавани на

пијацама Европе и Азије, вршена је присилна исламизација у Љуми, Пећи, Баковици, у Опољској и Горској Жупи...

На питање како је Црква уопште живела и опстала под Турцима, може се једноставно одговорити:

живела је сходно положају обесправљене хришћанске раје или неверника. Као и у свим исламским државама све до данас, хришћанско становништво нема иста права са мухамеданцима. Свештеника и монаха у народу било је веома мало, цркава и манастира такође.

Турци, по начелима Курана и шеријатског права, нису дозвољавали градњу нових хришћанских богомоља. Дотрајале цркве и манастире хришћани су уз велике тешкоће и после специјалних дозвола могли обнављати, али их нису смели проширивати. Многе цркве су претваране у џамије, а тамо где су оронеле и пропале. сасвим су рушене, а материјал је служио за градњу џамија или јавних објеката. Наш народ је ретко, само о великим празницима, био у прилици да иде у оближњу цркву или манастир. Тако су углавном задовољаване неке основне верске потребе. Свештеници и монаси су се у одређено доба године кретали по народу вршећи требе. Тамо где није било свештеника, нити манастира у близини, домаћин породице је често по нужди преузимао на себе улогу неке врсте домаћег свештеника (за задушнице; за крсне славе - ломљење славског колача...). Отуда је код Срба улога *крсне славе*, домаће породичне славе, веома велика и драгоцене, а у неким моментима слава је замењивала скоро цео духовни и црквени живот у нашем народу.

Црквеност се на многим местима у правом смислу речи изгубила: остала је слава, често више као обичај

Сем главних немањићких задужбина. под Турцима су се највише очувале оне цркве и манастири КОЈИ су били смештени у забитим и неприступачним крајевима. Велики манастири су и под Турцима остали снажни духовни центри, чију аутономију Турци углавном нису дирали сем услед узимања редовног харача, с обзиром на то да су манастири имали велика имања. Народ је ишао на поклоњење нашим светитељима, чије су мошти љубоморно чуване: у Студеници - светог Симеона. у Милешеви - светог Саве, у Дечанима - светог Стефана Дечанског, у Раваници - светог кнеза Лазара, у Крушедолу - мошти светих Бранковића... У манастирима су редовно вршена сва богослужења, монаси су колико-толико били писмени. а и друге су описмењавали, и колико су могли учили их вери и духовном животу. Говорили су и писали о некада славној српској прошлости и нашим великим и знаменитим прецима - владарима и светитељима. Вековима су веома поштовани, поред наведених светитеља, и света Петка Парскева, свети Јоаникије Девички у манастиру Девичу, свети Василије Острошки Чудотворац и други.

И у тако тешким временима свештеници и монаси једини нешто чине на плану духовности и културе уопште. Тако јеромонах Макарије набавља из Венеције штампарију за Ђурђа Црнојевића на Цетињу, која ради од 1493. до 1495. године као прва штампарија на словенском југу. Штампарије у првој половини 16. века раде и у другим нашим манастирима, истина веома кратко и нередовно. Тако су штампарије имали манастири Рујан (1537), Грачаница (1539), Милешева (1544), Мркшина Црква (1566). И поред ових штампарија, и даље се преписивало и украшавало руком.

У време турског ропства није било ни минималних услова за богату ктиторску делатност, градњу и осликавање цркава. Радило се скромно, према економским могућностима поручилаца. Дела иконописа углавном опонашају старо сликарство, мада је било веома талентованих сликара и мајстора попут Лонгина или Георгија Митрофановића.

УКИДАЊЕ ПЕЋКЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ

После Велике сеобе Срба 1690. год. може се кроз историју пратити живот наше цркве и народа, не само у Турској него и на широким просторима Аустрије. Стање Цркве и народа у Турској после великих сеоба било је још теже. Становништво се бројно смањивало. Двојица патријарха су морали да побегну у Аустрију. Турци су изгубили свако поверење у српско свештенство. Такво рђаво стање користе Грци. Када се патријарх Арсеније IV Шакабента иселио у Аустрију, Грци фанариоти из Цариграда утицали су на турску Порту да за патријархе у Пећи доводи махом Грке. Тако је доведен Јоаникије Караџа (1739-1746). Ово је чињено под изговором да се Србима помогне, али је управо било супротно.

За кратко време у Пећи се од 1752. до 1765. год. променило осам патријарха, од којих су петорица били Грци. У Цариграду су се гомилали и увећавали дугови Пећке патријаршије које није имао ко да врати. Последњи патријарх Србин пред укидање Патријаршије био је Василије Бркић (1763-1765), али је протеран на Кипар као непријатељ Турака. Наследио га је Калиник II (1765-1766). такође Грк. Он је учинио један непримерен гест: поднео је оставку на место пећког патријарха и са још пет епископа приложио молбу у којој је тражио од цариградског патријарха Самуила Ханцериса да се укине Пећка

патријаршија. Као разлог навео је велике дугове. Патријарх Самуило је у то убедио султана који је 11. септембра 1766. год. издао ферман којим се Пећка патријаршија укида и ставља, односно потчињава Васељенској патријаршији. "Од сада се укида и само име Пећке патријаршије", а не дозвољава се ни под којим условом њена обнова у будућности. После само годину дана, иста судбина је снашла и Охридску архиепископију. Овакво стање трајало је у Српској цркви све до 1920. год. када је враћено достојанство патријаршије.

За Српску цркву су настали тешки дани. Сви Срби епископи су уклоњени. За епископе су у Србију доведени Грци, такозвани фанариоти (по Фанару, градској четврти у Цариграду, односно Истанбулу, где је била резиденција васељенског патријарха и где су махом живели имућни Грци), који углавном нису имали много разумевања за Србе. Многи од њих, иако су по више година провели у Србији, нису знали српски језик.

Manastir Manasija

СРПСКА ЦРКВА ОД 1766. ДО 1920. ГОДИНЕ

После насилног укидања Пећке патријаршије Српска црква се нашла у веома тешким приликама, како духовним тако и политичким. Српска држава већ неколико векова не постоји. Постоје српске земље и српски етнички простори који су у границама Отоманске империје, Аустрије, Угарске, или Млетачке републике. Што је још трагичније, црквена самосталност коју је стекао свети Сава 1219. год, сада је изгубљена. Народ и Црква су се у целини нашли у много тежем положају него раније. Требало је размишљати и радити стрпљиво и упорно на васкрсу српске државе и обнављању црквене самосталности аутокефалије. Биће то веома тежак, мукотрпан и дуг процес који ће трајати више од сто година.

Након укидања Патријаршије, када је реч о Српској цркви, њен живот и постојање се може пратити у више српских области које су Срби настањивали. Изван граница Турског царства постоји *Карловачка митрополија*, затим *Црногорска митрополија*, *Српска црква у Далмацији*, у *Босни и Херцеговини*, у *Јужној Србији* и *Македонији*. Овде сада следи укратко преглед свих ових црквених јединица са кратким историјатом све до коначног васпостављања Српске патријаршије 1920. год. у Краљевини Југославији.

Србија

У матичним српским земљама под турском влашћу од 1766. до 1830. год. епископи су били по народности Грци. У нашем народу су добро познати под именом "фанариоти", и нису били заинтересовани за потребе и проблеме Срба под Турцима, за њихове ослободилачке тежње, које су свакако ишле и за тим да Срби имају своје домаће епископе Србе, а не странце. Фанариоти су форсирали грчки богослужбени језик, а често су и сами били приморани да више заступају интересе Отоманског царства него српске народне интересе. Наше домаће ниже свештенство у том периоду било је још необразованије; јер о њему нико није водио рачуна. Верски живот народа је, такође, нагло опадао. Епископи Грци су више водили рачуна да изврше финансијске обавезе према Порти и да се обезбеде лично него да брину о духовним потребама Срба под Турцима.

За Србе је била велика срећа што Је "болесник на Босфору" почео одавно да умире. У Европи се већ дуже времена глобално решавало такозвано "источно питање" односно шта и како даље после протеривања Турака из Европе и са Балкана. Српски устанци, Први 1804. год. под Ђорђем Петровићем и Други под Милошем Обреновићем 1815. године, приморали су Турску да 1830. год. званично призна српску државност, први пут обновљену после пада Деспотовине 1459. године, Србија је постала кнежевина са Милошем Обреновићем на челу. То је био први објективни предуслов да Срби размишљају и о обнови своје црквене самосталности коју им је узела Цариградска патријаршија. Први корак у том погледу био је тај што је на захтев кнеза Милоша 1831. Цариградска патријаршија признала Србима црквену аутономију, а из Србије повукла све епископе Грке који су у време оба устанка долазили у директан сукоб са устаничким вођама.

Први митрополит обновљене Србије био је Мелентије Павловић (1831-1833). Пре тога он је био архимандрит манастира Враћевшнице и истакао се у устанцима и као ратник. Храбрио је учеснике и лично учествовао у неким бојевима са Турцима. То су чинили и многи други свештеници попут поп Луке Лазаревића, Матеје Ненадовића, Хаџи Ђере и Рувима, св. ђакон Авакума, св. Игумана Пајсија и других. Мелентије је убрзо дошао у сукоб са кнезом Милошем и изненада умро, али је остао у народу упамћен као велики родољуб спреман да се жртвује за опште народне интересе

Митрополит Петар Јовановић (1833-1859) дошао је из Карловачке митрополије, имао је солидно богословско и опште образовање, тако да је могао да ради на црквеном уређењу на прави начин. Српској цркви, тек изашлој из турског ропства, тада је требало скоро све: црквено законодавство, увођење црквене администрације, односно матичних књига, брига о свештеничком и монашком подмлатку, школовање учитеља и свештеника, отварање школа и просветних завода. Све то ради митрополит Петар. Брине о књигама и уџбеницима и о наставном и просветном кадру тако што талентоване и вредне младиће шаље на школовање у Русију. Истина, у свему томе имао је подршку кнеза Милоша и кнеза Александра. Обновљане су цркве и манастири широм Србије. Осетио се један полет и ентузијазам у сваком погледу. Вековни сан о слободи и о животу на своме почео се остваривати у правом смислу те речи.

Године 1859. у Кнежевини Србији долази до династичке смене на престолу после Светоандрејске скупштине. После више година изгнанства, дошао је сада већ стари кнез Милош на своју другу управу Србијом (1859-1860). Митрополит Петар није смео да га сачека. Напустио је Србију. Наследио га је његов ученик,

тада епископ шабачки Михаило Јовановић. који је завршио Кијевску духовну академију.

Михаило је дуго управљао Српском црквом (1859-1881;1889-1898). Наставио је плодан рад свог претходника. Посебно је радио на унапређењу црквене и духовне просвете на образовању свештенства, писао је уџбенике, истакао се као проповедник и црквени пастир, добар организатор и велики радник на пољу националних интереса нашег народа који је још увек био под Турцима (Јужна Србија, Македонија, Босна и Херцеговина...). У његово време Српској цркви је враћена црквена аутономија. Србија је на Берлинском конгресу 1878. год. међународно призната за независну државу. Следеће, 1879. године и Црква је у Кнежевини Србији стекла аутокефалност и међуцрквено признање. Митрополит Михаило Јовановић дошао је у сукоб са српском владом због настојања владе да се не основано меша у унутрашње чисто црквене послове, а и због владине отворене проаустријске политике. Морао је да напусти Србију (1883-1889). Србија је постала краљевина 1882. год., и Срби су први пут после Косовске битке обновили своју краљевину са краљем Миланом Обреновићем на челу.

Изгнани митрополит Михаило је био обишао Свету земљу - Свету гору, а пет година је провео у Русији. Након абдикације краља Милана (1888), митрополит се враћа у земљу и наставља рад (1889). Радио је на организовању црквеног и парохијског живота, образовању учитеља и свештеника, писао је збирке проповеди и беседа, преводио са руског језика богословске и литургијске књиге, оснивао је добротворне фондове за помоћ сиромашним свештеницима, њиховим удовицама и сиротој деци, слао је монахе на школовање у Русију, штампао књиге, стипендирао ученике и студенте. Био је одушевљени идејом словенства на словенском југу и као такав познат у ондашњем свету.

У Краљевини Србији почетком 20. века, Црква која је словила као Београдска митрополија са неколико епархија, доживела је духовни полет у сваком погледу. У време балканских ратова и Првог светског рата (1912-1913. и 1914-1918) преживела је тешке губитке и невоље заједно са својим нападеним народом. Са оптимизмом је дочекала ослобођење 1918. год, и васпостављање Патријаршије

Карловачка митрополија

Карловачка митрополија има свој почетак на просторима Аустријске царевине после Велике сеобе 1690. године. Прву организацију Српске цркве у Аустрији извршио је први избегли патријарх Арсеније III Чарнојевић на основу привилегија које је добио за свој народ од цара Леополда I 1690.1691. и 1695. године. Први назив за тамошњу цркву је *Крушедолска митрополија*, јер је седиште било у манастиру Крушедолу од 1708. до 1713. године. Назив *Карловачка митрополија* постоји после 1713. кад је седиште пренето у Сремске Карловце. Карловачка митрополија је од самог почетка била под духовном јурисдикцијом Пећке патријаршије. Наиме, пећки патријарх Калиник I дао је аутономију Карловачкој митрополији.

Организовање и живот српског народа и Цркве у Аустрији нису били лаки. Требало је под тешким околностима сачувати, пре свега национални идентитет и православну веру у веома јакој рпмокатоличкој држави. Наш народ је од самог почетка био суочен са духовном опасношћу од уније, која је, нажалост, у неким местима насилно и спроведена, нарочито у Марчанској епархији. Епископи и

свештеници се у таквој ситуацији сналазе како могу. Ослањају се, у првом реду, на Русију, одакле стижу поклони у књигама за потребе наших цркава и манастира, долазе и први учитељи (Суворов и Козачински) који оснивају прве наше школе. Аустрија није радо и благонаклоно гледала на српске везе са православним Русима и чинила је све да их спречи. Настојала је да својом просветном, црквеном и државном политиком укине Србима све дате привилегије, да Србе потчини мађарским и аустријским феудалцима. а римокатоличка црква би већ учинила свој део посла превођења у римокатоличанство.

Срби су као војници-граничари или крајишници чували јужне делове аустријске границе према Турској и уживали су толеранције све док су били потребни као војници. Када је царица Марија Терезија, на захтев мађарских феудалаца, укинула Потиско-поморишку војну границу (подручје реке Тисе и Мориша), Срби су били веома незадовољни својим новим статусом кметова (*кмет* - сељак без земље, зависан од феудалаца. господара). Око сто хиљада Срба граничара са својим породицама иселило се између 1752. и 1764. године у Русију. Тамо су основали посебне српске области, које су се по њима звале Славјаносербија и Нова Србија у данашњој Украјини. Тамо су се убрзо претопили у Русе, тако да данас такорећи не постоје никакви трагови о животу Срба. Тадашњи карловачки митрополит Павле Ненадовић чинио је све да помогне своме народу, да спречи масовно исељавање у неизвесност и да спречи колико је то могуће присилно унијаћење. Спречио је унијаћење Румуна у северној Угарској и Ердељу. Али је у то време, нажалост, извршено унијаћење Срба и уништење манастира Марче. Срби су поунијаћени у Жумберку (крај јужно од Самобора у Хрватској). Унија је спроведена уз помоћ војних власти, физичким малтретирањем и свештеника и народа. Било је, додуше, примера где се обичан римокатолички верујући народ противио насилном превођењу православних у римокатолицизам. Тако у позној Северинској буни 1755. год. са Србима учествују и Хрвати. У молби царици они кажу, да се њима омигући "обојег закона (вере) грчког и римског да живе у љубави као и до сада, а трећег закона, уније. не можемо имати међу собом..., јер ови трећи су само за једну велику конфузију и неслогу". Из овог се може видети да православни нису трпели од обичног народа, већ од специјално припремљених римокатоличких "мисионара", који су крштавали већ крштене и затирали им православни духовни идентитет и националну припадност. То је, нажалост, чињено на начин који није примерен хришћанима.

Цела историја Карловачке митрополије представља борбу Срба да очувају православље и да опстану као народ. национална мањина у великој аустријској држави. У томе се посебно истакао митрополит Павле Ненадовић (1749-1768), а затим митрополит Стефан Стратимировић (1790-1836). Сви су се они залагали за своју Цркву, школу и народ. Стратимировић је помагао и устанике у Србији 1804. и 1805. године. Дугорочна гаранција опстанка било је неговање националне културе и просвете отварање српских школа. У Сремским Карловцима отворена је гимназија, а 1794. год. и богословија, која је кроз цео 19. век школовала образоване свештенике не само за потребе Карловачке митрополије. То је време процвата фрушкогорских и других манастира. Штапају се књиге, излазе први српски часописи [*Летопис Матице српске*] и новине, раде познати српски сликари и иконописци, књижевници и песници... Све се одиграло под окриљем Цркве као најчвршћег и најпоузданијег гаранта опстанка, и духовног и материјалног живота.

Карловачка митрополија ће у време митрополита Јосифа Рајачића (1842; 1848-1861) постати патријаршија, а српски народ у Угарској добиће своју

Војводину. Такво стање ће остати до окончања Другог светског рата и васпостављања Патријаршије.

Током два века аутономног постојања, Карловачка митрополија се организовала на основу при-вилегија које је добила од Аустрије. У време цара Јосифа II, а пре тога царице Марије Терезије и реформи које су они спроводили у држави, положај Срба и њихове Цркве посебно је регулисан. Црквено-народни сабор из 1769. год. донео је одлуке о свом положају које су ушле у такозвани *Регуламент*, а затим у *Деклараторију* објављену 1779, којом је живот Карловачке митрополије уређен све до 1868.године, када је цар Фрања Јосиф I издао *Краљевски Рескрипт*, који је био на снази све до уједињења црква 1920. године.

Срби у Аустроугарској монархији надживели су и као народ и као Црква то царство. Успели су да се за више од две стотине година добро организују на националној основи, али и на духовном плану. Сремски Карловци су дуго словили као "српски Сион", Нови Сад као "српска Атина". Српске школе, богословија, гимназије, учитељске и друге школе, биле су на нивоу сличних установа у Аустроугарској. Угледни тамошњи Срби трговци, привредници, писци, ствараоци уопште, чинили су део тог света где су живели, али су настојали да сачувају свој духовни и национални идентитет.

Црногорска митрополија

Године 1499. Турци су после више покушаја успели да савладају отпор владарске породице Црнојевића и да подручје Црне Горе припоје Скадарском санџаку. Турци нису никада потпуно овладали српским племенима у црногорским брдима, која су, додуше, плаћала Турцима порез, али ни то није обављано редовно, па је често долазило до сукоба. Оно што је за тадашњи народ било тешко јесте чињеница да су многи из појединих племена примили ислам. Проблем потурица није био мали. Зато у време митрополита Данила Петровића Његоша, почетком 18. века долази до такозване истраге потурица (то је инспирисало Петра Петровића Његоша да напише *Горски вијенац*) и до више битака са Турцима. Позната је битка код Царева Лаза 1712. у којој су Турци лоражени. Тада је спаљено Цетиње са манастиром. Од Тада почиње ослањање Црне Горе на Русију и њену помоћ, како у економском тако и у политичком погледу.

Митрополита Данила је наследио синовац, митрополит Сава, који није био борбеног духа. У управљању Црквом и народом у Црној Гори помагао му је синовац, будући митрополит Василије. Василије је због црквених и народних послова три гута ишао у Русију. Тамо је и умро 1766. године. За Цркву у Црној Гори и народ био је свакако велики губитак и укидање Пећке патријаршије 1766. године. У том смутном и тешком времену овде се појавио мистериозни човек који је носио име Шћепан Мали. Он је за себе тврдно (наравно лажно) да је у ствари убијени руски цар Петар III. У општој пометњи, он је некако успео да се наметне за владара Црне Горе (1767-1773). Трагично је завршио, заклао га је један Грк, плаћеник скадарског паше. Митрополит Сава је наставио да управља и Црквом и народом. Настојао је да се обнови укинута Пећка патријаршија, али у томе није успео. Као и његови претходници, ослањао се на Русију. ,

Митрополита Саву је наследио митрополит Арсеније Пламенац (1781-1784) , а њега свети Петар I Петровић (свети Петар Цетињски. Он је нарочито радио на помирењу и уједињењу црногорских, често завађених племена, истребљивао је

крвну освету у народу, као и друге негативне појаве које су биле последица ропства и лошег утицаја ислама. Митрополит Петар II Петровић Његош (+1851) познат је не само као духовни и световни владар у Црној Гори, какви су били и његови претходници, него је познат и као један од највећих српских песника. Писац је *Горског вијенца*, *Луче микрокосма*, *Огледала српског* и других песничких дела. Сви митрополити су столовали на Цетињу. Водили су и црквене и народне послове. Време у коме су живели било је тешко: с једне стране, били су Турци, а с друге стране народ који је требало верски, духовно и цивилизацијски просвећивати. На томе су радила, нарочито, последња двојица митрополита. Бринули су о свештеницима и монасима, уводили администрацију. штампали нешто од књига и водили рачуна о школству.

Митрополита Петра II је наследио кнез Данило (1851-1860). Он је уз помоћ Русије постао наследни кнез. Није примио ни монашко ни свештенички чин. Са њиме у Црној Гори престаје такозвани теократски начин владања (у једној личности спојена и духовна и световна власт). Црногорска држава је проширена после ратова 1876. и 1878. Створена је још једна епархија у Црној Гори - Захумско-рашка, а после Балканског рата обновљена је 1913. год. Пећка епархија. Црна Гора је, као и Србија, на Бечком конгресу 1878. добила независност, односно државну самосталност. Године 1920. Црна Гора, односно Црногорска митрополија, ушла је у састав обновљене Српске патријаршије.

Православни Срби у Далмацији

Вековима су за Србе у Далмацији духовни центри и средишта били манастири као што су Крка, Крупа и Драговић. Они су после обнове Пећке патријаршије били под јурисдикцијом дабробосанских митрополита као патријархових "егзарха целе Далмације". После Карловачког мира 1699. године и Пожаревачког мира 1718, Далмација је, уместо под турску, дошла под власт Млетачке републике. Млечани су све православне у Далмацији сада потчинили "филаделфијском" архиепископу, који је био у ствари унијата - признавао је римокатолицизам. Срби су се томе противили и никада нису признали ту јурисдикцију држећи се чврсто Пећке патријаршије. Млечани, који су на све начине спроводили и наметали унију, једноставно су Србима у Далмацији забрањивали да себи бирају и постављају епископе. Интересантно је да су далматински Срби 1750, год. не марећи за забране Млечана, изабрали себи за епископа протопопа из Бенковца Симеона Кончаревића. Симеона је 1751. год. за епископа хиритонисао дабробосански митрополит, али су Симеона Млечани убрзо протерали из Далмације. Умро је у Русији, тугујући за својим народом и својом Далмацијом. Написао је дело *Љетопис грађанских и црквених догађаја*, које је од велике важности за далматинску историју.

Након Наполеонових освајања, Далмација је потпала под управу Француза. Тек 1810. год. Срби су добили свог првог епископа, Венедикта Краљевића, Био је пореклом Грк, плашљив, и када су се Французи повукли из Далмације, Венедикт је, плашећи се Аустрије која је поново завладала Далмацијом, пристао на унију. Народ и свештенство су се једнодушно побунили, и он је морао да побегне. Године 1828, далматинска црква је дошла под јурисдикцију Карловачке митрополије. Долази до наглог процвата епархије. Посебно се истакао њен епископ Јосиф Рајачић, потоњи патријарх у Сремским Карловцима, затим Стефан Кнежевић, познат као добар организатор, и чувени у свету канониста богослов Никодим Милаш (+1915).

У Далмацији, у Шибенику је 1833. год. почела са радом богословија, а наставила у Задру 1841. Ова духовна школа оставила је великог трага у образовању свештенства у Далмацији.

Године 1867 дошло је до нове поделе између Аустрије и Угарске (Мађарске). Далмација је, према тој подели, са својим епархијама Далматинско-истријском и Бококоторском 1874. потпала под јурисдикцију румунско-русинске Буковине, назване Буковинско-далматинска митрополија. Такво стање је остало све до слома Аустроугарске 1918 и уједињења Српске цркве.

Црква у Босни и Херцеговини

Ова црква је после укидања Пећке патријаршије потпала под Цариградску патријаршију. Епископи су такође били фанариоти, Грци. Положај православних у Босни и Херцеговини био је изузетно тежак. Букнуо је устанак 1875, године. Берлински конгрес 1878. дао је право Аустроугарској да окупира просторе Босне и Херцеговине. Црква је у тим крајевима тек 1880. год. након конвенције Аустроугарске државе и Васељенске патријаршије, добила неку врсту аутономије и право на сопствену црквену јерархију Први босански митрополит био је Сава Косановић (1881-1885). Митрополит Сава је био веома вредан и енергичан човек. Одмах је почео да свим силама ради на уређењу и унапређењу црквеног живота за православне Србе Међутим, у том раду је наишао на исто тако енергичан отпор и ометање од стране аустроугарских окупационих власти, а посебно од стране прозелитски настројене римокатоличке цркве и министра Бењамина Калаја. ("Калај Босну калајише" "Неста крста са три прста; нест Дина од Медина"). Митрополит Сава је морао да напусти Босну и Херцеговину

Стара Србија и Македонија

Ова област је такође била под влашћу Цари-градске патријаршије и њом су управљали епископи фанариоти. Србија, Бугарска и Грчка су се ослободиле од Турака у 19. веку. Ослободилачке тенденције су постојале и у овом делу јужних српских земаља. Бугари су успели да уз помоћ Порте 1870. год. створе аутономну црквену Егзархију, у коју су, поред Бугарске, ушли и други крајеви: околина Ниша, Пирота и Врања, затим области Скопља, Битоља, Дебра, Струмице, Неврокопа. Егзархат је имао седиште у Цариграду. Међутим, сабор источних патријарха, који је 1872. заседао у Цариграду, прогласио је бугарску Егзархију за шизматичку (расколничку) због робовања етнофилетизму (национализму). Бугари су за епископе у српским крајевима у Повардарју постављали Бугаре, што је изазвало незадовољство тамошњег становништва. На овај начин су се Бугари реванширали Грцима-фанариотима. Реаговала је Србија и српска влада. Област источне Србије (Ниш, Пирот и Врање) ушла је у састав Србије 1878. године. Самим тим су и цркве у том крају дошле под окриље Српске митрополије. Међутим, Јужна Србија и Повардарје су још увек чекали националну, српску јерархију. У тим областима је кроз целу другу половину 19. века била развијена српска просветна и црквена мисија, као и пропаганда. Ту су деловали многи српски учитељи и свештеници. Године 1871. у Призрену је основана богословија, затим многе друге српске школе, штампарије, просветно-културна друштва и установе. Затим долазе и многи српски епископи: у Призрен 1896. у Скопље 1897. у Велес 1910. И ове епархије су 1920. год. ушле у састав Српске цркве.

Уједињење и васпостављање Српске Патријаршије

Први светски рат се завршио 1918. године. На рушевинама Аустроугарске и европског дела Турске поникле су нове проширене државе. Створена је први пут у историји Јужних Словена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. У мају 1919. у Београду су се састали епископи свих делова некадашње Пећке патријаршије и прогласили, сада у новој држави, духовно и административно јединство. Стекли су се сви услови да некадашња Пећка патријаршија, укинута далеке 1766. год. буде обновљена. Нова државна власт на челу са краљем Петром I дала је сагласност.

Српска црква се обратила Цариградској патријаршији као мајци цркви и упознала ја са новим околностима у којима се нашла, а са жељом да се патријаршија обнови. Васељенска патријаршија је то одобрила, издала је одговарајући *Томос*. Одржан је потом Архијерејски сабор у Сремским Карловцима 30. августа / 12. септембра 1920. на дан Сабора српских светитеља, на коме је донета одлука да се Српска црква уздигне на степен патријаршије. Први српски патријарх обновљене Патријаршије био је митрополит Србије Димитрије (Павловић) (1920-1930). Устоличен је у Београду исте године, а у манастиру Пећка патријаршија 1924. У време патријарха Димитрија основано је неколико нових епархија. Богословски факултет у Београду и Загребу и богословија у Битољу.

У време патријарха Варнаве (Росић) (1930-1937) донет је Црквени устав (1932). Основане су Загребачка и Мукачевско-прјашевска епархија. Између 1931. и 1947. Српска црква је имала 27 епархија и викаријат у Скадру. Црквени живот је покренут у свим областима. Подигнута је данашња зграда Патријаршије у Београду, као и манастир Ваведење у Београду и многи храмови. Започет је и храм Светог Саве у Београду (1935). Патријарх Варнава се одлучно успротивио великим привилегијама римокатоличке цркве у Југославији (конкордатска криза), које су ишле на штету православних и осталих вероисповести. Преминуо је изненада ноћу 23-24, јуна 1937, године у време изгласавања Конкордата у Народној скупштини. Свети архијерејски синодје такође био против владиног предлога. Касније је влада повукла Конкордат.

Патријарх Гаврило (Дожић) [1938-1950) саградио је Патријаршијску библиотеку у Сремским Карловцима и зграду интерната за студенте теологије на Карабурми у Београду. Убрзо је избио Други светски рат. Патријарх и Синод су били нротив приступања Тројном пакту. У току овога рата (1941-1945) убијени су: митрополит дабробосански Петар, епископ бањалучки Платон, епископ горњокарловачки Сава, чешкоморавски Горазд. Убијено је 515 свештеника, монаха и вероучитеља. Године 1942. мошти св. кнеза Лазара и других светитеља пренете су из фрушко-горских манастира у Београд. Патријарх Гаврило је био заробљен, најпре у манастиру Раковици, Војловици, а затим у логору Дахау у Немачкој. За све време рата, до повратка, замењивао га је Свети синод са скопским митрополитом Јосифом (Цвијовићем) на челу.

По завршетку Другог светског рата Српској цркви није исплаћена ратна штета од 3.311.637.509 динара. Комунисти су Цркву одвојили од државе, одузели јој око 70.000 хектара земље и 1.180 зграда, које су вределе осам милијарди динара.

У доба патријарха Викентија (1950-1958) притисак комуниста на Цркву био је велики. Године 1952, Богословски факултет је избачен са Београдског универзитета због патријарховог одбијања и одуговлачења да се размотри такозвано питање "Македонске цркве". Онје изненада преминуо 1958. гоцннс

Патријарх Герман (1958-1990; +1991) је најдуже од свих црквених поглавара био на челу Цркве. Основане су нове епархије: Западноевропска (1969), Аустралијска (1973), Врањска (1975) и Канадска (1983). Обновиле су рад богословије у манастиру Крки и Сремским Карловцима, настављени су радови на новом храму светог Саве у Београду (1985), сазидана је нова зграда Богословског факултета у Београду, обновљени многи часописи и црквени листови. Догодила су се и два раскола: у Америци (епископ Дионисије Миливојевић) 1963. године и раскол епархија у Јужној Србији (такозвана Македонска православна црква у Скопљу). Амерички раскол је зацељен 1992. године.

Патријарх Павле (Стојчевић) од 1990. год. најпреје изгладио раскол наше Цркве у Америци 1992. а затим се приступило оснивању неколико нових епархија: Британско--скандинавске, Средњоевропске, Милешевске, Бихаћко-петровачке, Осјечко-пољске и Западноевропске. Распад Југославије и рат на подручју Босне и Херцеговине (1992-1995) и у српским крајинама донео је много зла како народу тако и Цркви. Створена је Савезна Република Југославија (од Србије и Црне Горе). Већина епархија у западним српским земљама добрим делом су у рату опустеле, народ је расељен, а цркве и манастири разорени.

Обновљена је Богословија на Цетињу (1992)

СТАЊЕ ДАНАС

Српска Православна Црква је самостална и аутокефална Црква која има достојанство патријаршије. У диптиху православних патријаршија (према важећем диптиху Васељенске патријаршије) она се налази на шестом месту, после Руске а пре Румунске цркве.

Седиште Српске цркве је у Београду у патријаршијском двору (дело патријарха Варнаве из 1934. године). Поглавар Српске цркве има следећу титулу:

"Архиепископ пећски, митрополит београдско-карловачки и патријарх српски..." . Има укупно 39 епархија. Сам патријарх је епархијски архијереј у Архиепископији београдско-карловачкој. Четири су митрополије: Загребачко-љубљанска и целе Италије, Црногорско-приморска, Средњезападно-америчка и Дабробосанска. Има 29 епархија: Жичка, Шумадијска, Шабачко-ваљевска, Будимска, Нишка, Зворничко -тузланска, Сремска, Бањалучка, Темишварска, Канадска, Аустралијско-новозеландска-новограчаничка митрополија, Америчко-канадска-новограчаничка митрополија, Источноамеричка, Банатска, Бачка, Британско-скандинавска, Рашко-призренска, Захумско-херцеговачка, Бихаћко-петровачка, Осечко-пољска и барањска, Средњо-европска, Западно-европска, Тимочка, Врањска, Западноамеричка, Славонска, Браничевска, Милешевска, Далматинска. Титуларни епископи постоје за следеће епархије: Хвостанска,

Будимљанска и Јегарска. Српска црква данас има преко 3.500 парохија, 204 манастира, око 1.900 свештеника, око 230 монаха, 1.000 монахиња.

Од црквено-просветних установа има шест богословија: у Београду, Сремским Карловцима (после Другог светског рата школа је поново отворена 1964. год.), Нишу (то је Призренска богословија измештена у Ниш у лето 1999. године, надамо се привремено), Цетињу (обновљена 1992), Србињу (Богословија из манастира Крке, овде од 1996) и Крагујевцу (од 1997). Два су Богословска факултета, у Београду (основан 1905. ради од 1920. године, из састава Београдског универзитета избачен 1952. године) и Либертивилу (од 1986), затим Богословски институт при Богословском факултету у Београду (1990) и Духовну академију у Србињу (од 1994).

У богословијама се тренутно школује преко 1.000 ученика а на богословским факултетима и Академији студира преко 1.000 студената.

Поред ових установа Српска црква је основала 1993. године у Београду и Академију за уметности и конзервацију са неколико одсека (иконопис, фрескопис, конзервација).

Службени лист Српске цркве је *Гласник* (излази месечно), лист *Православље*, часопис *Мисионар* и *Светосавско звонце* (дечји лист). Богословски факултет издаје свој богословско-научни часопис *Богословље*, а Свети синод издаје *Теолошке погледе*. Поједине епархије издају своје часописе (Бачка епархија издаје *Беседу*, Браничевска *Саборност*, Шабачко-ваљевска *Глас иркве*, Рашко-призренска *Свети Кнез Лазар*, Шумадијска *Каленић.*, и тако даље). Штета је што Српска црква још нема своју радио и телевизијску станицу. Једино у Ваљеву постоји радио станица "Глас Цркве" (Шабачко-ваљевска епархија)[[1](#)]

Недаће: После Другог светског рата Српска црква се нашла у веома тешком положају. Цркву су нове власти одвојиле од државе а школу су одвојиле од Цркве, по искуству бољшевика у Русији.

Верска настава је избачена из основних и средњих школа, Цркви је одузета многа непокретна имовина и матичне књиге (књиге рођених и крштених, венчаних и умрлих). Богословски факултет није још враћен у састав Београдског универзитета. Још увек траје раскол такозване Македонске цркве а сличан проблем се поставља у Црној Гори (такозвана Црногорска православна црква, званично регистрована 2000. године). Године 1999. (од 24. марта до половине јуна) Северноатлантски савез држава (НАТО пакт) бомбардовао је Србију. Потписан је под притиском Кумановски војно-технички споразум и међународне војне снаге су извршиле окупацију дела Србије, Косова и Метохије.

Српско становништво Је већим делом напустило Косово и Метохију, спаљено је и порушено преко 80 цркава и манастира од којих су неки из 14. века, на простору Рашко-призренске епархије.

Стара богословија из Призрена је премештена у Ниш, седиште Рашко-призренске епархије из Призрена је премештено у манастир Грачаницу. Још увек је неизвесна судбина преосталих Срба на Косову и Метохији, преосталих манастира и цркава.

СРПСКИ ВЛАДАРИ

НАЈСТАРИЈИ СРПСКИ ВЛАДАРИ

Првобитна држава Срба, такозвана Рашка, била је у сливовима река Лима, горње Дрине са Пивом и Таром, долином Ибра и горњим током Западне Мораве са главним градом Расом, одакле и назив Рашка. Први српски жупани који су довели Србе на Балкан нису познати по имену. После тог времена знамо прве од српских жупана, само ио имену како нам је оставио византијски цар-историчар Константин VII Порфирогенит (913-959). То су *жупани*: Вишеслав, Радослав, Просигој и Властимир.

Властимир (IX в. - 860) је први српски жупан (кнез) о коме имамо више података. Он је син жупана Просигоја, владао је врло успешно Србијом. У трогодишњем рату (који је био у времену од 836. до 852. г.) против бугарског кана Пресијана Властимир је био победник. Да би и са запада осигурао своју отаџбину, удао је своју ћерку Крајину за требињског жупана Белу, подаривши му титулу кнеза ("архонта"). Тиме је Травунију вазално везао за Србију (Рашку), у чијем је саставу она остала као зависна област, до друге половине X века.

Мутимир (860-890) је наследник и син жупана Властимира. Он је са својом браћом Стојимиром и Гојником успешно одбио нови бугарски напад на Србију за време Бориса (852-888), када Бугарска почиње да јача, али је и Србија (Рашка) постала доста снажна држава. У време жупана Мутимира извршено је "Крштење Србије" 879. године. Сва српска племена била су обједињена у "новој хришћанској вери", чији ће плодови тек касније постати колосални у епохи непревазиђених Немањића.

Првослав (Прибислав) (891-892) - он је са браћом Браном и Стеваном кратко остао као жупан (кнез) да влада Србијом, јер их је уклонио брат од стрица Петар Гојниковић, син Гојников.

Петар (Гојниковић) (892-917) - у својој дугој владавини жупан Петар се ослањао на Византију, одбијајући и кажњавајући династичке нападе својих сродника. Године 917. у Србију су ушли Бугари, који су за време цара Симеона (893-927) постали веома снажни; они су на превару ухватили жупана Петра Гојниковића а уместо њега поставили Павла Брановића.

Павле Брановић (917-920) владао је Србијом као бугарски вазал. Он је био ухватио византијског миљеника који је дошао из Цариграда, Захарија Првослављевића и предао га Бугарима.

Међутим, када је он сам пришао Византији напустивши Бугаре, они су га уклонили и за жупана Србије поставили Захарија Првослављевића, сина Првослава жупана (890-892), а унука Мутимировог.

Захарије Првослављевић (920-924) је као жупан Србије са народом тешко подносио власт Бугара, те "сетивши се доброчинстава ромејског цара", прешао је на страну Византије.

Часлав Клонимировић (927/8-950) је син Клонимиров, који је скоро цео живот провео у Бугарској. Смрћу цара Симеона (927), он долази у Србију, те уз помоћ Византије обнавља своју државу. Тада је Србија (Рашка), поред централних области, обухватала Босну и Травунију. Само је Хум где су живели

Срби (као и у свим просторима од Цетине до Бојане, како сведочи Константин VII Порфирогенит) остао неприпојен Србији; њиме је управљао Михаило Вишевић. који се после пораза Бугара од Византије ставио под њихову заштиту. Како су крајем IX века у Панонију стигли Угри (Мађари), они су својим брзим коњима из подунавске равнице (Дунава и Тисе) правили упаде у српске земље, нарочито у Босну, али их је сузбио српски жупан (кнез) Часлав, погубивши у једном окршају угарског кнеза Киза. Да би се Угри осветили, како нас обавештава Барски родослов (Летопис попа Дукљанина), они су у ноћном препадану у данашњој Мачви заробили жупана Часлава и са блиским рођацима бацили у Саву. У време византијског цара Јована Цимискије (969-976) Византија ће покорити Бугарску и Србију све до реке Дунава.

Зета

Некадашњи већи део старе римске покрајине Превалис звао се Дукљом (Диоклитија) по остацима града Диоклеје, у чијој близини је у турско доба саграђен град Подгорнца. Од XI века та област се зове по реци Зети и Зетом. Први зетски кнез (дукљански) помиње се на једном оловном печату као "архонт Диоклије" Петар.

Јован Владимир (крај X в. до 1016) је сродник "архонта Диоклије" Петра. Он је владао Дукљом - Зетом у време снажења цара Самуила (976-1014); који је покорио његову Зету (Дукљу) а њега одвео у ропство. Цар Самуило је касније дао своју ћерку Косару дукљанском владару Јовану Владимиру и послао га да управља својом државом. После пораза Самуила (1014. г.) од византијског цара Василија II (976-1025) у династичким разрачунавањима, Самуилов синовац Јован Владислав убио је Самуиловог сина наследника Гаврила Радомира (1014-1015), као и њиховог зета Јована Владимира (1016), који је проглашен за светитеља (св. краљ Јован Владимир).

Стефан Војислав (око 1040-1052) јесте први значајни жупан-кнез Зете (Дукље) који је владао дукљанском државом после св. Јована Владимира, када је нестало огромно Самуилово царство, а Византија, која је у време Василија II (976-1025) покорила Јужне Словене у Самуиловој царевини и достигла врхунац своје моћи, по смрти Василија II почела је помало да слаби и опада. Стефан Војислав је подигао први неуспели устанак против Византије, али други устанак потпуно је успео. Код планине Румије потукао је Византинце да је остатак војске био "бедан и суза достојан приказ". Он је успео да, поред ослобођења Зете (1042. г.), завлада Захумљем и Травунијом.

Михаило Војисављевић (1052-1081) он је наследио свога оца Стефана Војислава. Није успео да одржи у јединству све земље као отац му; амбициозни династи одвојише од Зете Босну, Хум, Рашку; само је Травунија остала под његовом влашћу уз Зету.

Године 1052, од Византије добио је титулу протоспатара и био уписан међу савезнике и пријатеље ромејске. Кад су у Византији избили немири, успео је да освоји Рашку (Србију) и преда је на управу сину Петрославу. У Македонији је 1073. избио устанак против Византије, у коме је учествовао и Михаилов син Константин Бодин, али је био заробљен па га је отац откупио а устанак је пропао; 1077. г. жупан-кнез Михаило добио је од папе Гргура VII (1073-1085) краљевску титулу.

Константин Бодин (око 1081. - око 1101) наследио је на престолу свога оца Михаила Војисављевића. Успео је, услед заплета и заузетости Византије да овлада Рашком, Босном и Хумом. У Босни је поставио за жупана (архонта -

кнеза) Стефана, свог сродника, а у Србији - Рашкој поставио је великог жупана Вукана који је уживао велики углед. По смрти Бодиновој одвојиле су се од Зете опет Србија (Рашка), Босна и Хум.

Србија (Рашка)

Вукан (око 1083. - око 1114). Њега је својевремено Константин Бодин поставио за великог жупана Србије (Рашке) када је Зета (Дукља) била у успону. Вукан је био веома храбар и способан. Ратовао је са Византијом а у Зети је успео да смени Бодиновог брата наследника Доброслава и на престо доведе Кочапара, сина Бодиновог стрица Радивоја, кога је Бодин скинуо са престола. Ускоро је Вукан збацио и Кочапара а на престо Зете довео Владимира, Бодиновог брата, коме је дао ћерку за супругу и чвршће везао Зету За Србију. Када је Вукан био поражен од Византије, Бодинова жена Јаквинта отровала је, по речима Летописа попа *Дукљанина*, Владимира, брата Бодинова, и за владара довела свога сина Ђорђа (1114-1118. и 1125-1131) Вуканови наследници познатији су као велики жупани Рашке - Србије: Урош I (који је свога сина жупана Десу поставио да влада Зетом, па Урош II, велики жупан Србије, и Тихомир (најстарији Немањин брат).

Урош II (прва половина XII в. - око 1161), владао је у време Манојла I Комнина (1143-1180), КОЈИ је у две битке (1149. и 1150. г.) тукао великог жупана Уроша II. Тада траје борба Византије са Мађарима када се у опозицији Урошу II јавља жупан Деса.

Деса (око 1161-1165), српски жупан који је био у опозицији Урошу II и Манојлу I Комнину, а у пријатељству са Мађарима. Цар Манојло га због неверства, чим је завршио борбу са Мађарима (Угрима), са јаком војском нападне и зароби 1165. Византијски цар, збацивши великог жупана Десу, Рашку - Србију је доделио старој угледној рашкој породици, синовима Завиде: Тихомиру, Страцимиру, Мирославу и Немањи.

Тихомир (1165-1169) је био велики жупан Србије кратко време до 1169, када је међу браћом дошло до сукоба у боју код Пантина, где је најмлађи и најхрабрији Немања изашао као победник, и постао велики жупан Рашке - Србије.

НЕМАЊИЋИ

Стефан Немања (Св. Симеон Мироточиви) (1114-1200), велики жупан у Рашкој 1168-1196. Сачувао независност Рашке. Имао је три сина: Вукана (владао у Зети), Стефана (владао у Рашкој) и Растка који је постао монах Сава. Стефан Немања се одрекао владарског престола у Расу 1196. год. Одмах се замонашио као монах Симеон и живео на Светој Гори. Са светим Савом подигао манастир Хиландар.

Још су му задужбине: манастир Студеница, Ђурђеви Ступови, цркве Св. Богородице и Св. Николе код Топлице.

Краљ Стефан (Првовенчани) /Св. Симон монах/. рашки велики жупан 1196 -1217, краљ 1217-1227.

Успешно брани Рашку од унутрашњих и спољашњих опасности. Помаже му брат, монах Сава, који мири завађену браћу тако што из Хиландара у Србију преноси св. мошти св. Симеона; вештом дипломатијом пребродио је искушења Латинског царства у Цариграду; и 1219. ствара самосталну српску Архиепископију у манастиру Жичи. Краљ Стефан је постао први крунисани српски краљ, у Жичи 1220. године. Умро је као монах Симон. Мошти му почивају у манастиру Студеници.

Краљ Радослав, 1227-1233, најстарији син Стефана Првовенчаног.

Краљ Владислав, 1234-1243, сии Стефана Првовенчаног. Саградио је манастир Милешеву код Пријепоља и ту пренео тело св. Саве.

Краљ Урош I, 1243-1276, син Стефана Првовенчаног, ожењен Францускињом, краљицом Јеленом Анжујском У његово време се развија

рударство у Србији, кује новац. Умро је 1280. год. и сахрањен је у својој задужбини манастиру Сопоћани (код Новог Пазара).

Краљ Драгутин (монах Теокист), син краља Уроша I. сменио оца и сам завладао 1276. год. На сабору у Дежеву уступио Престо брату краљу Милутину, а сам је владао у северним и северо-источним деловима Србије. Умро је 1316. г. и сахрањен је у манастиру Ђурђеви ступови (код Новог Пазара).

Краљ Милутин, 1282-1321, син Уроша I, знатно проширио границе Србије ратујући против Византије и Мађара: Србија доживљава културни, духовни и економски напредак. Саградио у земљи и иностранству велики број храмова; Грачаница, Бањска, Нагоричане, обновио Хиландар

Краљ Стефан Дечански, 1321-1331, син краља Милутина. Победио Бугаре у бици код Велбужда 1330. г. Почео градњу великог манастира Дечани. Сукобио се са сином Душаном, изненада умро 1331. г.; сахрањен је у манастиру Дечани.

Цар Душан. краљ 1331-1346, цар 1346-1355, син краља Стефана Дечанског. И пре ступања на престо истакао се као храбар и добар војник у рату са Бугарима и Византијом. Проширио српску државу на рачун суседне Византије, био најјачи владар у том делу Европе. У његово време Српска црква је проглашена за Патријаршију са седиштем у манастиру Пећи. Душан је крунисан за првог српског цара (1346) у Скопљу. Издао је познати *Душанов законик* на Сабору у Скопљу (1349) и Серу (1354). Планирао је отпор према Турцима. Изненада је умро 1355. г. и сахрањен у својој задужбини манастиру Св. Арханђели код Призрена (данас само темељи). Тело му почива у цркви св. Марка у Београду.

Цар Урош I Немањић, 1355-1371, син цара Душана, последњи српски владар из светородне династије Немањића у Србији. У његово време од централне власти се одвајају обласни господари Балшићи, Мрњавчевићи, Војиновићи, Дејановићи, Алтомано-вићи... Назван је "Нејаки", јер је био "нејак смислом". Преживео је Маричку битку и умро крајем 1371. г.

Краљ Вукашин Мрњавчевић, са титулом краља (1365), владао областима и градовима: Призрен, Скопље, Прилеп и Охрид. Био савладар цара Уроша. Погинуо у борби против Турака са братом Угљешом у бици на реци Марици 1371. год.

Краљ Марко Мрњавчевић, син краља Вукашина (око 1335-1395). Наследио оца, владао као турски вазал. Погинуо у бици на Ровинама 1395. Најпопуларнија личност српске народне поезије - Марко Краљевић, човек храбар, снажан, привлачан, јунак.

Кнез Лазар (Хребељановић) (Св. цар Лазар), кнез, 1371-1389, влада у Поморављу и око Рудника. Ради на обједињавању српских земаља, даје највећи отпор продирању Турака на Балкан и у Европу уопште Погинуо је у боју на Косову на Видовдан 28/15. јуна 1389 г.

Мошти му почивају у манастиру Раваници Саградио манастире Раваницу, Лазарицу, Горњак...

Деспот Стефан Лазаревић, 1389-1427, син кнез Лазара и његов наследник. Уз помоћ мајке кнегиње Милице, влада као турски вазал. После битке код Ангоре 1402. г. осамостаљује се и постаје деспот, од Мађара добија Мачву и Београд. Био је песник и витез

Србија се опоравља после косовског слома. Саградио манастир Манасију (Ресава) код Деспотовца.

Деспот Ђурађ Бранковић, 1427-1456, син Вука Бранковића, а по мајци унук кнеза Лазара. Изградио Смедерево као последњу српску престоницу.

Владао у времену веома тешком по српску државу и народ Турска опасност је била неизбежна.

Краљ Твртко I Котроманић (1338-1391), босански бан 1353-1377, и краљ 1377-1391. Наследио стрица, бана Стефана Котроманића. Ратује успешно против Мађара (Угарска, као римокатоличка земља). По женској линији (био је унук Јелисавете, кћерке краља Драгутина) у сродству је са Немањићима. Године 1377. у манастиру Милешеви на гробу св.Саве крунисан је за краља. Владао је Приморјем, Захумљем, Далмацијом, целом Босном.... .

Краљ Стефан Вукчић Косача, 1448-1466, носио титулу Херцега од св. Саве. Један је од последњих самосталних владара у Херцеговини пред њен пад под турску власт.

Краљ Степан Томашевић, 1461-1466, последњи босански краљ. Турци су га убили 1463. г., и цела Босна је пала под Турке. ;

ПЕТРОВИЋИ У ЦРНОЈ ГОРИ

St. Petar I

Владика Данило, 1670-1735. Рукоположио га патријарх Арсеније III Чарнојевић. Врши истрагу потурчењака у Црној Гори. Први успоставља везе са Русијом. Владичанство у породици Петровића лостаје наследно.

Владика Василије, 1700-1766, три пута био у Русији. Зато га нападају и Млечани и Турци (1756). Написао је "Историју Црној Гори". То је прва историја Црне Горе.

Владика свети Петар I (1747-1830), митрополит 1782-1830. Ратовао против Турака и Француза. Дао први писани закон 1796. и 1803. г. Мирио је завађена племена и искорењивао крвну освету у народу.

Владика Петар II, Његош, 1813-1851, један од највећих српских песника. Обдарен и мудар. Живео у тешком времену. Оснива школе и штампарије. Умро млад, у 38. години живота. Написао:./7уча *микроскопа*, *Горски вијенац*, *Лажни цар Шћеиан Мали*.,

Кнез Данило Петровић (1826-1860), кнез 1851-1860 наследио владику П. Његоша. Дао државни законик, помаже устанике у Херцеговини. Сукоб са Омер-пашом Латасом 1852. г. Поразио Турке на Гоахову 1858. г. Погинуо у атентату у Котору 1860. г

Кнез и краљ Никола Петровић (1841-1921), кнез 1860-1910. и краљ 1910-1918. Најдуже је владао у Црној Гори. Помаже устанике у Босни 1875. Независност Црне Горе призната 1876. после победе над Турцима. Помаже 1881-

1882, нови устанак у Херцеговини. У Балканским ратовима је са Србијом. Умро је у Италији 1921. Тело му почива на Цетињу. Писао је родољубиву поезију ("Онамо, намо.;").

ОБРЕНОВИЋИ

Knez Milos

Кнез Милош (1780-1860), кнез 1815-1839. и 1858-1860. Био вођа Другог устанка 1815. г. Вешт преговарач са Турцима Године 1830. добио хатишериф од Турака којим је признат за наследног кнеза у Србији. Склон је апсолутистичкој владавини, због чега је морао да напусти Србију 1839. г. Од 1841-1858. Србијом влада кнез Александар Карађорђевић. Милош се враћа у Србију 1858. Познат је као велики градитељ и обновитељ цркава и манастира у Србији.

Кнез Милан, старији Милошев син, владао непуну годину дана. био болешљив и умро 1839. године.

Кнез Михаило Обреновић (1823-1868), кнез 1839-1842. и 1860-1868, други Милошев син. Услед побуне у Србији бежи у Аустрију. Поново долази 1860. Установио народну војску и опремио је. Турци 1862. бомбардују Београд и то је повод да напусте градове у Србији 1867. Вршио велике припреме за коначно ослобођење од Турака. Изненада је убијен у Кошутњаку 1868. године.

Кнез и краљ Милан (1854-1901), био је син Милошевић млађег брата Јеврема. Постаје кнез 1872. са 18 година. За ослобођење Јужне Србије улази у рат са савезницима против Турске. Успешнији је био рат 1877-8. г., када се Србија проширује. Пригласио се 1882. за краља Србије. У рат са Бугарском улази 1885, што Србији наноси велике штете. Одрекао се престола 1889-1893. Умро је у Бечу 1901, а сахрањен у манастиру Крушедолу.

Краљ Александар (1876-1903), син краља Милана, краљ 1893-1903. Извршио државни удар и дошао на престо. У народу није био популаран због брака са Драгом (Машин) и због свог чудног понашања. Убијен је у официрској завери 28/9. маја 1903. Њиме је угашена владарска династија Обреновића у Србији.

КАРАЂОРЂЕВИЋИ

Grb Karadjordjevica

Ђорђе Петровић (1768-1817), родоначелник владарске династије Карађорђевић у Србији. Био је трговац, хајдук, фрајкор и вођа првог устанка против Турака 1804. године у Орашцу. Храбар, одважан. строг. После слома устанка 1813. прелази у Аустрију. а онда у Русију. у Србију се враћа 1817, али је по налогу кнеза Милоша убијен 13. јула 1817. г. Почива у цркви на Опленцу.

Кнез Александар Карађорђевић (1806-1885). Карађорђевић син, кнез Србије 1842-1858. школовао се у Русији. У његово време донетје Грађански закон 1844, издато Гарашаниново "Начертаније". вршена организација школства и судства у Србији.

Краљ Петар I (1844-1921), Карађорђевић унук, краљ Србије (1903) и краљ Срба, Хрвата и Словенаца до 1921. школовао се у Швајцарској и Француској. Краљ Петар Мркоњић учествује у устанцима у Босни и Херцеговини 1875. Иако већ стар, као краљ Србије учествује у Балканским ратовима и Првом светском рату. Важио је за великог демократу и био вољен од народа.

Краљ Александар I (1888-1934), млађи син краља Петра, престолонаследник од 1909, регент 1914-1918. регент Југославије 1918-1921, краљ 1921-1934. Због активног учешћа у ратовима назван "витешки краљ ујединитељ". Убијен у Марсеју (Француска) 9. октобра 1934.

Петар II, краљ Југославије 1941-1945, син краља Александра I. Војним пучем 27. марта 1941. Петар II је проглашен пунолетним. Са владом је избегао у Лондон Нова комунистичка власт му забраљује повратак у земљу. Умро је 1970. године.

Престолонаследник Александар (1945)

Наследник Петар (1980).

Djordje Petrovic, Karadjordje

ЦРНОЈЕВИЋИ

Иван Црнојевић (1465-1490) је први велики представник Црнојевића. Они су играли велику улогу у Зети од половине XV до прве половине XVI века. Иван Црнојевић је имао своју престоницу у граду Жабљаку одакле је, бивајући у савезу са Млецима (Венецијом -Млетачком републиком), ратовао са Турцима. Међутим, како су пред налетом Османлија пале многе престонице Балкана, то су они заузели и Жабљак. Несрећни Иван Црнојевић је избегао код својих савезника у Италију, одакле се враћа када у Турској избијају немири, и обнавља своју државу 1481. из нове престонице - Цетиња. Ту је подигао и манастир Св. Богородице и у њега пренео седиште Зетске митрополије (1483)

Ђурђе Црнојевић (1490-1496), син је Ивана Црнојевића; и он се као и његов отац, ослањао на Млетачку републику, али је касније такође морао да прихвати вазалство Турцима. За време своје владавине на Цетињу основао је прву српску штампарију 1493.год., где су штампане прве црквенобогослужбене књиге. Након што је сишао са политичке сцене (1496), када је Зета - Црна Гора скоро у ропству Османлија, против њих ће подићи устанак 1501, али због неуспеха мораће се предати Турцима.

Стефан Црнојевић (1496-1498), је брат Ђурђа Црнојевића. Управљао је око две године Црном Гором (Зетом). Незадовољни његовом владавином, Турци су га скинули са власти и затворили. После неколико година Црном Гором као посебним црногорским санџаком, засебном географском целином, управљаће трећи син Ивана Црнојевића, као потурчењак Скендербег Станиша од 1514-1528. године.

БАЛШИЋИ

Балша I је родоначелник знамените српске средњовековне породице Балшића. Балшини синови су: Страцимир, Ђурађ и Балша II. Они и отац Балша I, савременици су цара Душана Силног (1331-1355) и цара Уроша Нејаког (1355-1371), када се и помињу 1360. год. да имају мали властелински посед. Касније Балшићи су господарили Будвом и Баром а вероватно и Скадром на Бојани, а временом ће загосподарити целом Црном Гором (Зетом).

Ђурађ II Страцимировић (1385-1403), господарио је Зетом (доцније названа Црном Гором) у време турског продора на Балкан. У борби са њима, пао је у ропство и био је принуђен да им за своју слободу да град Скадар. Када се нашао на слободи, поново је освојио Скадар 1395. год. и уступио га Млетачкој републици (Венецији), а себи је задржао градове у Приморју. Бар и Улцињ. Ђурађ је био ожењен ћерком кнеза Лазара, Јеленом.

Балша II Страцимировић (1403-1421) је син Ђурађа II Страцимировића. био је у сукобу са Венецијом (Млетачком републиком) којој је његов отац поконио Скадар. Он је са њом због њене незајажљиве експанзије морао водити ратове. Своју Зету завештао је у аманет своме ујаку деспоту Стефану Лазаревићу (Стефану Високом). После Балшине смрти 1421. Зета је поново била у саставу српске средњовековне државе - деспотовине

СРПСКИ ДЕСПОТИ У УГАРСКОЈ (1471-1537)

Вук Гргуревић (1471-1485) је први деспот обновљене Српске деспотовине у Угарској, коју је установио Угарски краљ Матија Корвин (1458-1490), да би после пропасти српске средњовековне државе (1459) организовао што успешнију борбу против Турака. Деспот Вук Гргуревић је син Гргура Слепог истакао се у борбама са Турцима у Босни и Мачви, успео је да освоји од њих Крушевац и Браничево. Из 150 насеља превео је у Угарску (Мађарску) око педесет хиљада Срба и населио их код Темишвара. За ратне заслуге добио је од краља Матије поседе у Славонији са градом Бела Стена, у Срему; Сланкамен, Беркасово, Купиново и дистрикт Тотушевину са око стотину села. Народ га је због јунаштва прозвао: "Змај Деспот" и "Змај огњени Вук".

Ђорђе Бранковић (1486-1496) је брат од стрица деспота Вука Гргуревића, а син Стефана Слепог. Деспотско достојанство и посед добио је од Матије Корвина када је преминуо "Змај огњени Вук" Вук Гргуревић (1485). По смрти Матије Корвина, уз новог краља Владислава ратовао је са својим Србима у Пољској. Како је имао велику склоност ка монашком животу, повлачи се и прима калуђерски чин под именом Максим. После извесног времена одлази у Влашку са мајком Ангелином (удовом деспота Стефана Слепог) те мири влашког војводу Јована Радула са молдавским Богданом. Ту је Максим Бранковић био постављен за митрополита Влашке православне цркве. Доласком на власт Михне Злог, који је нагињао католичанству, митрополит Максим се враћа у Угарску у Срем где је уведен у дужност београдско-сремског митрополита (1513-1516). Са мајком Ангелином подигао је манастир Крушедол, где је пренео седиште митрополије.

Јован Бранковић (1496-1502) је рођени брат деспота Ђорђа Бранковића од кога је примио деспотску титулу. Прославио се у борбама са Турцима својим војничким продорима у Босни а нарочито код Зворника (Звоника). Припремао је веома опсежне планове да уз помоћ Млетачке републике настави борбу са Турцима до ПОТПУНОГ ослобођења свога народа од њих, али га је смрт спречила у томе 1502. године. Деспот Јован је и последњи српски деспот из владарске династије Бранковића. Као и његови претходници, осећали су се као легитимни наследници "светородних Немањића" и прихватили су се ктиторства Хиландара и других светиња чувајући свој народ и веру.

Иваниш Бериславић (1504-1514) истакао се у борбама против Турака у Босни. После смрти деспота Јована Бранковића (1502), он се оженио његовом супругом Јеленом, те је од угарског краља примио и достојанство, титулу српског деспота у Угарској. Поред деспотских обавеза, био је и бан Јајачке бановине, са једном обавезом да чува јужне границе Угарске и поверени му народ. Седиште му је било у Броду на Сави.

Стеван Бериславић (1520-1526) је син Иваниша Бериславића (1504-1514). Кад му је умро отац, имао је мање од десет година, тако да му је титула деспота призната тек 1520. (и носио је до 1526). После пораза Угара на Мохачу 1526, у Угарској су постојале две струје; једну је предводио краљ Фердинанд Хабзбуршки на чију страну је стао и српски деспот Стеван Бериславић, па му је ердељски војвода Јован Запоља, који је био вођа друге струје, одузео ово велико достојанство. Стеван је умро 1535. године.

Радич Божић (1427-1428) био је командант шајкашке флоте која је разбила Турке пред Мохачку битку код Петроварадина 1526. године. У сукобу после угарског пораза на Мохачу (1526) између краља Фердинанда Хабзбуршког и војводе Јована Запоље, он се ставио на страну Јована, од кога је добио високо достојанство (титулу) - Српског деспота у Угарској.

Павле Бакић (?-1537) прешао је из Србије са Венчаца ("Земља Бакићева") са петорицом браће и око 1.000 ратника у Угарску, где је био заповедник српских пешадијских, коњићких и шајкашких чета. После пораза хришћанске војске код Мохача 1526, у борби за угарски престо био је на страни војводе ердељског Јована Запоље, али кад је он побеђен од краља Фердинанда Хабзбуршког код Токаја 1527, с њим се измирио Павле Бакић и он му је подарио титулу српског деспота у Угарској. Покушај краља Фердинанда да протера Турке из Славоније, са српским деспотом Павлом на челу, није успео. Не могавши да освоји од Турака Осјек, ловлачио се према Ђакову, где је код Горјана у боју (1537) са османлијама храбри деспот Бакић погинуо. Његову главу је Мехмед-паша по своме сину послао у Цариград.

Св. Стеван Штиљановић (?-1540) води своје порекло из Приморја, из Паштровића. Дошао је у Срем око 1498. и столовао је у граду Моровићу. Народна традиција приказује деспота Стефана Штиљановића као најзорнијег хришћанског владара и за њега везује многобројна племенита дела, као и јуначку борбу против Турака. Приликом борбе за угарски престо између краља Фердинанда и војводе Ј. Запоље нашао се на страни Фердинандовој. Од Фердинанда је био добио имања у вировитичкој жупанији, као и град Валпово где је владао. Сахрањен је у манастиру Шишатовцу у Срему, а од Православне цркве уврштен је у ред светитеља. Његове св. мошти налазе се у Саборној цркви у Београду.

СРПСКИ АРХИЕПИСКОПИ И ПАТРИЈАРСИ

Св. Сава (1219-1233: +1236), први српски архиепиокоп. Српск народ до светога Саве био је у црквеном погледу раздвојен. Једним делом потпадао је под Охридску архиепископију, другим делом под епископије из Приморја, тако да је духовно-национално био разједињен. Тек је св. Сава, најмлађи син жупана Стефана Немање и Ане, успео да добије одобрење од византијског цара Теодора I Ласкариса (1204-1222) и васељенског патријарха Манојла I Харитопула Сарантена. који га је и хиротонисао (завладичио) за првог српског архиепископа 1219. у Никеји. Св. Сава је од постојећих и новооснованих епархија устројио Српску аутокефалну (самосталну) цркву 1219. године, која је имала 10 епархија (владичанстава), а седиште јој је било у манастиру Жичи. Он је са оцем Немањом (св. Симеоном Мироточивим) и братом Стефаном градио манастире Студеницу, Хиландар и Жичу, где ће 1221. крунисати Стефана за "Првовенчаног краља" српског. Св. Сава је путовао два пута у Свету земљу, 1229. први пут, а потом, када се повукао са архиепископског престола 1233. Следеће, 1234. године опет је пошао на друго поклоничко путовање, кад је у повратку између 13. и 14. јануара 1236. преминуо у Трнову у Бугарској.

Арсеније I Сремац (1233-1263. + 1266) - Њега је свети Сава предложио за свога наследника на трону српске архиепископије. Иначе, био је родом из "оностраног Срема", како се Мачва некад називала. Он је после монголске (татарске) најезде кроз Европу до Јадранског мора, кад су' V повратку опустошили манастир Жичу, у Руговској клисури близу Пећи подигао као метох на имању манастира Жиче цркву Св. Апостола, која је по Жичи прозвана Св. Спас. Овде, у скровитије место преместио је седиште српске архиепископије, око

1253. г. Арсеније I Сремац преставио се 1266. г.; његове св. мошти налазе се у манастиру Ждребаонику у близини Даниловграда у Црној Гори.

Св. Сава II (1264-1271) Он је четврти син српског Краља Стефана Првовенчаног. На крштењу се звао Предислав; пре избора за трећег по реду српског архиепископа био је у манастиру Хиландару, а потом епископ у Хуму (хумски). Св. Сава II (Други) био је изабран још за живота за архиепископа Српске цркве, јер се св. Арсеније Сремац оболевши од узетости (парализе) повукао са архиепископског лрестола (1267), на кога је 1264. изабран Сава II и управљао узорно архиепископијом, као и његови претхоцници, до 1271. године. За време његове архиепископске управе Српском црквом, брат његов и краљ Србије Урош I Немањић (1243-1276) са јаком војском покушао је да освоји Мачву 1268. године, али је био заробљен, па је по уговору са Угрима (Мађарима) обећао дати на управу престо Србије њиховом зету, свом сину Драгутину, који се био оженио кћерком угарског краља, Катарином.

Данило I (1371-1372) После смрти архиепископа св. Саве II (1264-1271), на престо "св. Саве" био је изабран Данило I 1271. године. Он није дуго остао на архиепископској катедри - само годину дана.

Јоаникије I (1272-1276; +1279) Он је био лратилац и ученик св. Саве II, са којим је ишао на поклонички пут у Јерусалим, па и када је он постао хумски епископ. За архиепископа Србије изабран је 1272. године. У време његове управе Српском црквом, византијски цар Михаило VIII, који је обновио Византију (1261), са Латинима је склопио унију у Лиону 1274. После две године. 1276, краљ Урош I (1243-1276) буде збачен са престола од сина краљевића Драгутина, коме није по обећању уступио пола своје државе. Тада се и он повлачи са архиепископског трона са краљем и пријатељем Урошем I, који ускоро умире као монах Симон; затим је у Захумљу умро и архиепископ Јоаникије I Њихова тела (мошти) пренела је краљица Јелена Анжујска и сахранила у манастиру Сопоћанима, задужбини свог мужа, краља Уроша I.

Јевстатије I (1279-1286) Он је изабран за архиепископа Србије, као зетски епископ (пре тога је био игуман Хиланцара), а сматра се да је као врло сиособан посредовао у смени на престолу на Сабору у Дежеву 1282, када су се краљеви Драгутин (1276-1316) и брат му Милутин (1282-1321) договорили да Србијом влада млађи брат Милутин

Јаков (1286-1292) Архиепископ Јаков је наследио архиепископа Јевстатија 11286. кад је овај умро у манастиру Жичи Његово тело је због ратних опасности Јаков I пренео у Пећ; сазидао је неколико новиих цркава.

Јевстатије II (1292-1309) За време архиепископа Јевстатија II, као и његових двојице претходника, дошло је до наглог успона и ширења српске средњовековне државе 1282. Освојено је Скопље (где ће се пренетн престоница Србије), оба Полога, Овче Поље, Злетово, Пијенац, Кичево, Дебар. На северу је освојено Браничево, Видин (1290). Основане су нове епархије (владичанства): Грачаничка, Кончанска, Лимска, Мачванска, Браничевска, Београдска, Скопска.

Године 1299. у Солуну је прослављена и свадба краља Милутина и Симониде, кћерке византијског цара Андроника II (1282-1328). Освојене земље на северу од Охрида, Штипа и Прилепа, дате су српском краљу као мираз. Србија је била једна од најјачих и богатијих (сребром, златом, храном) земаља Балкана и Европе.

Сава III (1309-1316) У време архиепископа Саве III дошло је до непријатељства између краља Драгутина и Милутина, који је желео да престо Србије остави сину Стефану кога је родила царска "из пурпура" Симонида, што је било супротно договору у Дежеви 1282. Јерархија Цркве са архиепископом Савом III је посредовала. и Србија буде спасена грађанског рата. Године 1313.

када је краљевић Стефан устао против краља Милутина, Црква је поново посредовала, како при измирењу браће тако и оца и сина. Краљеви Драгутин и Милутин су са велможама и народом подигли манастире: Грачаницу, Старо Нагоричино, Ћелије, Тавну, Рачу, Троношу, Петковицу, Пустињу, президали Хиландар...

Никодим (1317-1324) Архиепископ Никодим је измирио краља Милутина и сина му Стефана, те је по смрти Милутиновој (1321) у Неродимљу на Богојављење 1322. крунисао Стефана за краља Србије, као што су и његови претходници крунисали претходне владаре.

Архиепископ Никодим, као и св. Сава а и неки други архиепископи, бавио се књижевним радом. Превео је *Типик светог Саве Освећеног* (+ 531) са грчког на српски језик, где у предговору оштро говори против лењости на молитву и рад.

Данило II (1324-1337) Данило се још као монах и игуман Хиландара истакао у одбрани ове светиње од Каталонаца (Шпанаца), који су као најамници дошли у сукоб са византијским царем Михаилом IX, па су почели пустошити по Византији и Светој гори. Данило је, као и претходник Никодим, био од српских владара задуживан за обављање дипломатских послова. Као способан, изабран је за бањског епископа. а потом за хумског, али оба пута после извесног времена; зах-валио се, отишао у Хиландар одакле је изабран за архиепископа Србије. Данило је подигао више цркава и припрату у пећком манастиру. Он је писац *Житија краљева и архиепископа српских*. За време његово била је српска победа на Велбужду (1330), подигнути су Високи Дечани - Стефана Дечанског. Дошло је до сукоба Стефана и краљевића Душана, и по смрти оца (св. Стефана - "Оца Мрате"), он је крунисао Душана 1331. у Сврчину на Малу Госпојину.

Јоаникије (1338-1346) - патријарх од 1346. до 1354. У време архиепископа Јоаникија, Српска црква на Сабору у Скопљу 1346. уздигнута је на ранг Патријаршије, а он проглашен за првог српског патријарха (1346-1354). Са бугарским патријархом Симеоном, епископима и светогорским сабором. само седам дана касније од прогласа патријаршије, крунисао је Душана Силног Немањића на Ускрс 1346. за цара "Срба, Грка и приморских страна..." Тада је Србија била најјача држава на Балкану, па и међу најснажнијим у васељени, излазила је на три мора. Цар Душан подигао је Св. Архангеле и са патријархом Јоаникијем још доста цркава и ван Србије.

Сава IV (1354-1375) Други патријарх Српске патријаршије после патријарха Јоаникија (за време кога је издат први део /1349/ и други /1354/ Законика Душановог од 201 чл.) јесте Сава IV, који се ословљавао као и његов велики претходник - "патријарх српски и приморских земаља" У време Саве IV трајао је сукоб Цариградске патријаршије са Српском патријаршијом. После годину дана од његовог ступања на "престо св. Саве" преминуо је изненада (вероватно отрован) и сам Душан Силни (1331-1355), што је изазивало нелагодности, те се деспот Јован Угљеша 1368. године измирио са Цариградском патријаршијом, што је учинио и кнез Лазар (1371-1389) са своје стране. Ти догађаји, као и марички пораз српске војске 1371. под заповедништвом краља Вукашина и смрт "нејаког" Уроша V (1355-1371), збили су се у време патријарха Саве IV.

Јефрем (1375-1380; и други пут 1389-1392) Патријарх Јефрем је био велики молитвеник и духовни ауторитет, два пута је седео "на престолу св. Саве" Немањића: после смрти Саве IV од 1375. до 1380. и после патријарха Спиридона (1380-1389), који је умро после косовске катастрофе 1389. Доласком великог исихасте Јефрема, који је био пореклом бугарског рода, српски род био је веома поколебан и разједињен, те је овај велики молитвеник видао ране рода

свога православног кога су Азијати разарали. Он се повукао у тиховање како први тако и други пут (1392), а преминуо је 1400. године.

Спиридон (1380-1389) Био је четврти патријарх српски у време чије је, како песник каже, "Српско пропало царство" 1389. на Косову. Одмах после ове катастрофе и сам је умро.

Данило III (1392. или 1393. до 1396) Данило Трећи је наследио патријарха Јефрема, који се повукао други пут "из светских бора". На место св. Јефрема био је изабран Данило III. То је врло тешко време у вазалној Србији, којом управља удова кнегиња Милица (1371-1396) до пунолетства сина Стефана. У време патријарха Данила III пренето је из Приштине (где је било сахрањено) тело кнеза Лазара у задужбину му Раваницу и он проглашен за светог.

Сава V (1396. после 1407) Он је обавио сахрану патријарха Јефрема, подигао му гробницу и после седам година прогласио га за светитеља. То је описано и придодато *Житију св. Јефрема*, које је написао епископ Марко из Хвосна. У време патријарховања Савиног одиграо се бој на Ровинама 1395, код Никопоља 1396, и код Ангоре. У прве две битке Срби су учествовали као вазали против хришћана, а у трећој бици предвођени су деспотом Стефаном (Стефан Високи) код Ангоре, где је Бајазит и поражен од Тимура (Тамерлана 1402). Тада су се Срби ослободили турског вазалства

Кирил (после 1407. до 1419) Патријарх Кирил је 1418. осветио манастир Манасију - Ресаву, коју је подигао српски деспот Стефан Лазаревић (1389-1427). У време патријарха Кирила, на Западу су одржавани неки сабори да би се извршила реформа Римокатоличке цркве "у глави и у удовима". На сабору у Констанци, где је осуђено учење Јана Хуса, био је и српски деспот Стефан Лазаревић (1414).

Никон (1420-1435) У време патријарховања патријарха Никона преминуо је Стефан Лазаревић (+1427), а наследио га је деспот Ђурађ Бранковић (1427-1456). То су били врло тешки дани и године по хришћане

Никодим II (после 1445. до 1453) Никодим II је био претпоследњи српски патријарх пре пада српске деспотовине под Турке, који ће 1453. освојити хришћанску Византију и Цариград. Он је хиротонисао молдавског митрополита Теоктиста (уместо старог Јоакима који је био присталица уније). Иначе сам деспот Ђурађ, унук св. Кнеза Лазара, нипошто није хтео пристати на унију нити слати своје изасланике у Фиренцу 1439, када је склопљена унија византијског цара са римским папом. Те године (1439) први пут је пала и Српска деспотовина под Турке, али јој је после неколико година враћена слобода.

Арсеније II (1453-1463) Српски патријарх Арсеније II последњи је српски патријарх на слободи. Он је надживео деспота Ђурђа Бранковића Смедеревца (1427-1456), као и сина му Лазара (деспота 1456-1458), као и коначни пад српске средњовековне државе-деспотовине под вишеструко турско ропство 1459. У тим временима "тешким" и "уснулим", под силним и страшним збивањима "кад су живи завидели мртвима", запустела је Српска патријаршија. Неки епископи, као митрополит смедеревски (по смрти Арсенија II, 1463) Павле, покушали су да обнове Српску патријаршију, али слабо је успевало..

Обнова Пећке патријаршије

Макарије (Соколовић) (1557-1571; +1574) Макарије Соколовић, рођени брат Мехмед-паше Соколовића, молио је свога брата да се заузме код султана

Сулејмана II да се Србима дозволи обнова Патријаршије. Бератом султановим 1557. године дозвољена је обнова Српске патријаршије, а за првог патријарха постављен је Макарије Соколовић. Простор Српске патријаршије, поред земаља цара Душана и Уроша Немањића, обухватио је још подручја Бачке, Баната, Барање, Срема, Славоније, Босанске крајине, Босне, Лике, Крбаве и Далмације, и имао је више од четрдесет епархија, међу њима и новоосноване: Требињску, Пожешку и др. Патријарх Макарије је добио и одобрење да обнавља старе (порушене) и зида нове цркве и манастире. Из тог времена су манастири на Западној Морави. Осниване су школе при неким манастирима, преписиване су књиге, а ускоро ће почети и штампање нових књига. Он је озидео припрату Грачанице. Судство је организовано по Душановом законуку.

Антоније (1571-1575) Наследник Макарија као српског патријарха, који је био народни старешина и вођа (етнарх, милет-баша), био је његов братанац, помоћник херцеговачког митрополита, Антоније; обновио је цркву Св. Николе у Бањи код Прибоја.

Герасим (Соколовић) (1575-1586) Његово седиште било је у Пећкој патријаршији у Пећи, где је било око сто монаха. Султану је годишње давао по две хиљаде дуката на име слободе вере

Саватије (Соколовић) (1586-1589) Саватије је био синовац патријарха Макарија. Он је подигао манастир Пиву 1573. године. Заносио се мишљу да ослободи Србе од Турака.

Јеротеј (1589-1590) Патријарх Јеротеј је наставио верско националну политику духовне обнове српског рода како ју је започео Макарије Соколовић.

Филип (1591) Он је врло кратко управљао Пећком патријаршијом.

Јован (Кантул) (1592-1614) Патријарх Јован је почео отворену акцију против Турака. Тада је у Банату букнуо устанак Срба против Турака за ослобођење а предводио га је епископ вршачки Теодор, кога су Турци жива одерали на мех. То је било и време после смрти султана Сулејмана II Законодавца (1521-1566), када је моћ Турске почела да опада. Турци су били срдити због устанка Срба, па је Синан-паша узео мошти св. Саве из манастира Милешеве (од чијих су моштију и неки Турци добили излечење) и однео их на Врачар у Београд и спалио 1594. године. Те године (1594) Срби су подигли устанак у Пећи, а 1597. и у Херцеговини. За све ово Турци су дозвали патријарха Јована у Цариград и ту га задавили 1614. године. Патријарх Јован остао је у сећању до данас као ревносни мученик и страдалник за Православље, борећи се против Турака, а и католичке насртљивости.

Пајсије (Јањевац) (1614-1647) Пајсије је за време свог патријарховања напустио ратоборну политику са Турцима. Он је много волео књиге и њихово штампање и преписивање. Према Турцима настојао је да обнови политику патријарха Макарија Соколовића. Написао је *Житије цара Уроша* и саставио му св. службу, а преписао је *Живот деспота Стефана Штиљановића*.

Гаврило I (Рајић) (1648-1655) Он је опет покренуо акцију за ослобођење од Турака. Путовао је много по Европи и Русији, а када се вратио у своју патријаршију, Турци су га уморили. Тада је вођен и Кандијски рат 1645-1669. Кад су Турци отели Мореју Млечима.

Максим (Скопљанин) (1656-1674; +1680) Патријарха Максима су савременици сврстали у великог ревношеља и учитеља "светог престола". Имајући пред очима трагичан крај свога претходника, патријарха Гаврила, он се ограничио само на духовну обнову и то под Турцима. Путовао је по својој патријаршији, али је све везе прекинуо са Русијом да не постане сумњив. Био је

на поклоњењу у Св. Јерусалиму, а у повратку је из Свете горе, Хиландара донео доста важних књига у Пећ.

Арсеније III Чарнојевић (1674-1706) У време великог патријарха Арсенија III Чарнојевића-Црнојевића био је велики рат "бечки", Св. Лиге против Турске од 1683. до 1699. Срби су се и сами дигли на устанак помажући Млетачкој републици, Аустрији, Пољској и Русији. Турци су поражени под Бечом (1683). Патријарх Арсеније подигао је Србе, али како је Француска заратила против Аустрије помажући Турској, то су Срби оставши усамљени морали да 1690. беже на север преко Саве и Дунава како би остали живи од турске освете, предвођени својим патријархом Арсенијем III. У Угарској су од цара Леополда I добили привилегије о слободи вере.

Калиник I (око 1693-1710) Турски велики везир Мустафа Ђуприлић позивао је патријарха Арсенија III да се врати са народом на старо огњиште, а како то није пошло за руком, поставили су за патријарха у Пећи Грка Калиника I (1693-1710). Калиник је добро управљао Српском патријаршијом, хиротонисао је нове епископе, а повратника владика Јефрема Бањанина поставио за свог "егзарха" у манастиру Павлици. Калиник се врло успешно борио против католичких мисионара унијата. Дао је аутономију Крушедолској-Карловачкој митрополији 1710. године.

Атанасије I (1711-1712) Патријарх Атанасије I је врло мало био на челу Српске патријаршије.

Мојсије (Рајовић) (1712-1726) У време његово вођен је опет рат између Аустрије и Млетачке републике против Турске 1716-1718. Турска је поражена код Петроварадина и изгубила је важне области: Банат, југоисточни Срем, северну Србију од Западне Мораве, у Босни област на десној обали Уне и Саве (по Пожаревачком миру 1718). Од Пећке патријаршије су Карловачкој митрополији припојене епархије: Београдско-сремска, Ваљевске, Темишварска, Вршачка (то је Београдска митрополија припојена Карловачкој митрополији и од тада је "Београдско-карловачка" митрополија).

Арсеније IV (Јовановић Шакабента) (1726-1737; 1741-1748) Новим ратом Русије и Аустрије са Турском 1737-1739. опет су пострадали Срби, и овог пута су, предвођени патријархом Арсенијем IV, побегли преко Саве и Дунава. Београдским миром 1739. Аустрија је изгубила земље испод река, а пресељени Срби настанили су се у Угарској.

Јанићије Караџа (1737-1746) На упражњено место пећког патријарха постављен је Јанићије Караџа. Он је из грчке породице, узео је из Пећи драгоцене предмете и повукао се са трона.

Атанасије II Гавриловић (1747-1752) Он је био скопски митрополит и наследио је свога претходника Грка, Јанићија Караџу. Сакупљао је милостињу, као и неке важне предмете који су однети када је била друга сеоба Срба за време Арсенија IV, да би поправио тешко стање.

Гаврило II (1752) Гаврило II је био сарајевски митрополит, ишао је у Цариград код султана Мехмеда III (1730-1754) и добио берат о потврди патријарашког достојанства. Пошто се тешко разболео, дао је писмену оставку.

Гаврило III (Николић) (1752-1758) Њега је за патријарха назначио његов претходник, коме се обавезао да ће вратити све његове дугове. Обећање није могао испунити, па се повукао у Цариград, где је добијао султанову помоћ да живи.

Кирило II (1758-1763) Он је био пореклом Грк из Халкидона. Као патријарх на "престолу св. Саве", није био омиљен од српских епископа, јер је Патријаршију још више задужио. У Нишу је одржао један састанак са српским

епископима и виђенијим настојатељима и предложио да се умоли бивши патријарх Гаврило III да се врати на столицу српских патријарха, јер је он једини био способан да спасе Патријаршију беде и дуга у који је запала. Патријарх Гаврило је то одбио.

Василије (Бркић) (1763-1765; +1772) Василије је последњи Србин који је седео на "престолу светог Саве" пре укидања Пећке патријаршије. Кирило II поставио га је за епископа Новог Брда, а затим га преместио за митрополита у Сарајево. Василије Бркић је успео да са српским епископима скине са патријарашке столице Кирила II, али су га његови сродници оклеветали у Цариграду, био је збачен са пећког трона затворен на Кипру. Уз помоћ Француза ослободио затвора. Отишао је у Црну Гору, а потом у Италију, где је за руског грофа Долгорукова, који је долазио да испитује Лажног цара Шћепана Малог (1767-1774) написао "Опис турски области и у њима хришћанск народа, а нарочито народа српског".

Калиник II (1765-1766) Патријарх Калиник II } последњи патријарх (пореклом Грк) на трону пећки патријарха. Њему је са Грцима епископима изнуђена молба да траже да се, наводно због презадужености укине Пећка патријаршија. На предлог васељенског патријарха Самуила Ханцериса (1763-1769), султан Мустафа III (1757-1773) уважио је ове молбе и УКИНУО Српску патријаршију због "презадужености" - бератом (законом) од 11. септембра 1766. год. Страшне су биле последице укидања Пећке патријаршије - Срби Горанци, Магленци и верници између Водена и Лерина прешли су у ислам.

Поглавари цркве у Србији

Леонтије (Ламбровић) (1801-1813) београдски митрополит. Карађорђе - Ђорђе Петровић подигао је Први српски устанак 1804. год. у Београдском пашалуку, где је био тадашњи београдски митрополит Грк, Леонтије Ламбровић. Он је био наклоњенији дахијама но Србима. Његовом кривицом мученички је пострадао Хаџи-Рувим.

Агатанел (1815-1827) београдски митрополит. После пропасти Првог српског устанка 1813. год. дошло је до Другог српског устанка 1815. који је подигао у Такову кнез Милош Обреновић. Он је довео за београдског митрополита архимандрита Мелетија Никшића из Враћевшнице, међутим васељенски патријарх Кирило IV уместо њега за митрополита постави Грка Агатанела, а Мелетија за шабачког епископа.

Антим (1827-1831) београдски митрополит. Султановим хатишерифом Срби су 1830. добили право слободе вероисповести да могу бирати свог митрополита Србина уместо до тада Грка фанариота, како је у писму и кнез Милош захтевао, "синове нашег Отечества можемо имати за епископе".

Мелентије (Павловић) (1831-1833) митрополит београдски. Он је први београдски митрополит после Првог (1804) и Другог (1815) српског устанка од рода српског. Његов претходник предао му је управу Београдске митрополије, која је била и митрополија Србије од три епархије (Београдска, Ужичка и Шабачко-ваљевска). а од 1833. год. њима је придодата и Тимочка. Цариградски патријарх Константин I својим писмом од јануара 1832. дао је Српској цркви аутономију. Митрополит Мелетије разболео се и умро у Враћевшници 11. јуна 1833. (ту је имао школу ученика од 12 ђака).

Петар (Јовановић) (1833-1859) митрополит београдски. Петра је хиротонисао цариградски патријарх Григорије за епископа и српског

митрополита. Он је радио на организацији Цркве У Србији. Већ 1836. донет је први црквени устав, те године основана је и Београдска богословија (1836). Управник школе био је сам митрополит. чији су "најбољи питомци слани у Русију на усавршавање. У време митрополита Петра Србија је добила и Турски устав 1838. који је условио пад апсолутисте кнеза Милоша 1839. а ускоро, после две године владавине, и сина му Михаила (1840-1842).

Михаило (Јовановић) (1859-1881; други пут 1889 -1898) Митрополит Михаило је наследио свога учитеља митрополита Петра, који се повукао када се кнез Милош вратио у Србију на престо други пут (после кнеза Александра Карађорђевића 1842-1858) и остао само две године, од 1858. до 1860. кад је умро. Њега је наследио син Михаило (1860-1868) коме су Турци предали кључеве од тврђава 1867. и отишли из Србије Митрополит Михаило је као руски питамац и богослов много допринео буђењу националне пансловенске православне свести свога народа. Како је наследник Михаила Обреновића био Милан Обреновић (1868-1889), те се у својој владавини ослањао на Аустроугарску, то је збацило митрополита Михаила који је био оријентисан ка Русији.

Митрополит Михаило пуговаће поново у Русију, где је био веома омиљен, и у Свету гору. Али ће се поново вратити за митрополита Србије 1889. и остаће до 1898. Иза себе оставиће дела: *Хришћанске светиње на Истоку*, "Света гора и Животопис Богородице".

Теодосије (1883-1889) митрополит београдски. Митрополит Теодосије је дошао за митрополита Србије после канонског удара када је збачен легитимни митрополит Михаило. Српска православна црква добила је од Васељенске патријаршије признање црквене независности - томос од 20. октобра 1879. {потписао га патријарх Јоаким III}, а о 500-годишњици Косовске битке Србија је постала краљевина, а краљ Милан се одрекао престола у корист сина Александра Обреновића (1889-1903).

Инокентије (Павловић) (1898-1905) митрополит београдски. Он је увео деветоразредну богословију. За време управе Београдском митрополијом дошло је до насилног уклањања краља Александра Обреновића (1903). а скупштина је изабрала за краља Србије Петра Кара[^]орђевића, унука Ђорђа Петровића, који ће вла-дати Србијом од 1903. до 1921. када ће се одиграти анексија Босне и Херцеговине од Аустроугарске 1908. па Први балкански рат 1912. и Други балкански рат 1913. потом Први светски рат 1914. до .1918. ослобсфење Србије и стварање Југославије.

Димитрије (Павловић), митрополит од 1905-1920; патријарх 1920-1930. Он је био веома образован. Пре избора за митрополита био је шабачки епископ. Године 1920. пошто је већ био београдски митрополит, постао је патријарх *васпостављене* (укинута 1766) обновљене Српске патријаршије 1919. године. Доста је урадио на консолидовању српскога народа.

Варнава (Росић) (1930-1937), патријарх српски. Он је наследио патријарха Димитрија, претходно је био епископ велешко-дебарски па митрополит скопски. Са еп. Николајем Велимировићем много је допринео јачању богомољачког покрета, рушењу конкордата, што га је стало живота. За време његово донет је Устав СПЦ (1932); подигао је данашњу зграду Патријаршије

Гаврило (Дожић) (1938-1950), патријарх српски. За време његове управе дошло је до несрећног Другог светског рата, када је наш народ, као у Првом, страшно пострадао, са верницима и светињама својим. Пре избора за патријарха био је митрополит рашко-призренски, па пећки, потом црногорско-приморски, одакле је дошао на "престо св. Саве". За време Првог и Другог светског рата био је интерниран, од окупатора. Са епископом охридским и

жичким Николајем Велимировићем био је у логору у Дахауу. У његовом одсуству бродом Српске цркве руководио је митрополит скопски Јосиф Цвијовић. Када је дошао у земљу у новим комунистичко-атеистичким приликама ненаклоњеним по Цркву, настојао је да колико-толико организује живот своје Цркве, која је изгубила много епископа, свештенства (оба реда) и верника Умро је под сумњивим околностима.

Викентије (Проданов) (1950-1958), патријарх српски. Био је богословски и филозофски веома образован. Обављао је дужност секретара Св. арх. синода, па је био епископ (викарни) сремско-карловачки, потом злетовско-струмички, а администрирао је Охридско-битолском и Сремском епархијом, када је изабран за српског патријарха 1950. год. Био је веома искусан, али су и прилике биле претешке, и он се са сабраћом архијерејима трудио да помогне своме роду све до смрти 1958 године.

Герман (Ђорђевић) (1958-1990; +1991), патријарх српски. Завршио је богословске школе (богословију и теолошки факултет), а једно време био на усавршавању у Паризу. Као будимски епископ, администрирао је Жичком епархијом у одсуству Николаја Велимировића, душе богомољачког покрета.

Како је био епископ још од 1951. за патријарха српског изабран је после смрти патријарха Викентија 1958. и остао је на "трону св. Саве" тридесет и две године до 1990. кад је оболео, а потом преминуо 1991. Веома се трудио на отварању богословије а у издавању црквених листова за верско просвећивање свога народа.

Павле (Стојчевић) (1991-) Пре избора за епископа рашко-призренског, био је професор богословије, а после болести која је снашла патријарха Германа, изабран ја за његовог наследника. Неуморни је молитвеник и сапатник уз свој народ, који је много пострадао 1991-95. год.

Митрополити црногорско-приморски (Зетски)

Године 1219. када је св. Сава између осталог самостално Српске православне цркве, ЗЕТСКА епископија је имала своје седиште у Стону на Пељешцу. После уздизања српске Архиепископије на ранг Патријаршије, Зетска епископија је уздигнута на ранг митрополије. Први епископи из времена епископије су Иларион и Герман I око 1249. године.

Давид I, митрополит зетски (1391. после 1396)

Арсеније, митрополит зетски (1396. пре 1417)

Давид II око 1471. до 1435, митрополит зетски

Јефимије 1434, пре 1440 митрополит зетски. Са собом га је одвео деспот Ђурађ Бранковић у Дубровник 1440-1441. Када је пала Деспотовина први пут (1439), он се вратио у Будву 1441. Кад је Будва дата Млетачкој републици, Јефимије оде у манастир Пречисте Крајинске.

Теодосије пре 1446. митрополит зетски.

Јосиф 1453. митрополит зетски.

Висарон 1484-1494, митрополит зетски.

Роман 1504. митрополит црногорски и приморски.

Ромило 1 1530. архиенископ зетски, црногорски и приморски.

Макарије 1550-1558, митрополит цетињски.

Ромило II 1559. митрополит црногорско-приморски.

Пахомије 1568-1573, митрополит цетињски.
Герасим - Ђерасим 1573, митрополит зетски.
Дионисије пре 1577, митрополит цетињски. Помиње се на јеванђељу Цетињског манастира, које је игуман Максим исписао пре 1577.
Венијамин 1582, митрополит цетињски.
Стефан 1582-1593, митрополит цетињски.
Рувим I 1593-1639, митрополит црногорско-приморски
Мардарије I 1637-1647, митрополит цетињски.
Висарион око 1647. до 1654, митрополит цетињски.
Мардарије II 1651-1661, митрополит цетињски.
Рувим II (Бољевнћ) 1662-1685, митрополит црногорско-приморски.
Висарион (Бориловић) 1682-1692, митрополит цетињски
Даиило I (Петровић) 1697-1735, митрополит црногорско-приморски.
Сава 1735-1781, митрополит скендерски.
Василије III 1750-1766, митрополит црногорско--приморски.
Арсеније (Пламенац) 1781-1784, митрополит црногорски.
Св. Петар I (Петровић) 1784-1835, митрополит цетињски.
Петар II (Петровић - Његош) (1830-1851), митрополит цетињски.
Никанор (Ивановић) 1858-1860, митрополит црногорски и приморскобрдски.
Иларион (Рогановић) 1860-1882, митрополит црногорско-приморски и брдски.
Висарион (Љубиша) 1882-1884, митрополит црногорски.
Митрофан Бан 1885-1920, архиепископ летињски и митрополит црногорски.
Гаврило (Дожић) 1920-1938, митрополит црногорски и патријарх српски.
Јоаникије (Липовац) 1940-1945, митрополит црногорско-приморски.
Арсеније (Брадовић) 1947-1960, митрополит црногорско-приморски.
Данило (Дајковић) 1961-1990, митрополит црногорско-приморски.
Амфилохије (Радовић) (1991-), митрополит црногорско-приморски, скендеријски, зетски и брдски.

Карловачки митрополити (и патријарси)

Патријарх **Арсеније III Црнојевић** (1647-1706), нашао се у вртлогу рата Светог Савеза са Турском (1683-1699). Он је бежећи пред најездом Османлија повео свој народ на север (1690). Пре него што ће прећи Саву и Дунав, Арсеније III је у Београду одржао сабор и од цара Леополда I тражио привилегије: слободу вере, равноправност са римокатолицима, са геополитичким простором. То је преко еп. Исаије Ђаковића и добио (21. VIII 1690).

Митрополит **Исаија Ђаковић** (1707-1708), био је епископ арадскопољски и темишварски. Пошто је патријарх Арсеније III изненада умро у Бечу 1706, на његово место изабран је Исаија Ђаковић (1707). Његовој дипломатској способности треба захвалити што су Срби у Аустрији добили тако широке привилегије: организовање црквенонародног живота са градњом цркава и школа, изједначење са аустри-мађарским јерархијско-племићким и грађанским сталежом. Привилегије су од ових сталежа биле често у животу оспораване, на

чему ће инсистирати Темишварски сабор 1790, као и Мајска скупштина Срба у Аустрији. Године 1708. одржан је Први црквенонародни сабор у Крушедолу. Он тражи одређење Србима засебне територије, сазивање сабора без дозволе, као и поменуте привилегије без унијатских тежњи.

Митрополит **Софроније Подгоричанин** (1710-1711), био је пакрачко-славонски епископ. Он је пренео тело из Беча изненада преминулог митрополита Исаије Ђаковића (1708). На Другом крушедолском сабору 1710. Софроније је изабран за наследника Исаије Ђаковића. Пећки патријарх Калиник 18. маја 1710. потврдио је избор новог митрополита. На једном месту митрополит Софроније себе назива "егзарх трона пећког".

Митрополит **Вићентије Поповић Хаџилавић** (1713-1725), изабран је на Трећем Карловачком сабору 1713. уместо преминулог Софронија. После рата Аустрије и Турске 1716-1718, Пожаревачким миром настале су две аутономне јединице, Београдска и Карловачка митрополија. Решење је било да Викентија Поповића наследи митрополит београдски Мојсије Петровић (1713-1730).

Мојсије Петровић (1713-1730), митрополит београдско-карловачки (1725-1730). Био је заменик оболелог Вићентија Поповића, а кад је он преминуо изабран је за његовог наследника. Године 1726. довео је у Карловце руског учитеља Максима Суворова. Почео је градњу Саборне цркве и Двора у Београду. Увео је матице рођених, венчаних и умрлих.

Вићентије Јовановић (1731-1737). Године 1732. одржао је у Београду црквенонародни сабор тражећи од цара Карла VI да не сужава привилегије Срба, да имања умрлих ие припадну држави већ Цркви, да православни не плаћају порез бискупима. Цар је издао Рескрипт 1734. Незадовољан народ диже устанак 1735. Карло VI Србима издаје Заштитно писмо те године, а следеће, 1736. год. Славонски урбар. Митрополит Вићентије довео је из Русије Емануила Козачинског, који оснива Академију са шест разреда. Она је извршила препород српског народа.

Арсеније IV Јовановић Шакабента (1726-1737; у Аустрији од 1737-1748). Он је као карловачки митрополит и патријарх српски, када је почео аустријско-турски рат (1737-1739), превео у Другој сеоби доста Срба у Аустрију. Арсеније IV је одржао у Карловцима 1744. црквенонародни сабор тражећи потврду привилегија, које је тако вешто гушила Марија Терезија (1740-1780).

Исаија Антоновић (1748-1749), као митрополит карловачки био је само годину дана после Арсенија Јоваповића Шакабенте (1726-1748).

Павле Ненадовић (1749-1768), био је врло енергичан као митрополит карловачки. Бори се против Марије Терезије (1740-1780) која стално сужава повластице Србима. Као царица Аустрије, тврди да он нема право да представља Србе у Хрватској и Славонији, забрањује да подижу манастире. Београдским миром (1739) Дунав и Сава су границе са Турском. М. Терезија демобилише потиско-поморишке границе, те око сто хиљада Срба иде у Русију (1751. до 1753). Тада је велика експанзија унијатске јерархије и племства. угрожене су привилегије. Двор је издао Урбар, закон минимума и максимума земље сељацима. Митрополит Павле оснива ниже и више школе (богословско-учитељска у Плашком), оснива Конзисторије (црквене судове), подиже Саборну цркву у Карловцима. оснива Школски или Клирикални фонд (1749)

Јован Ђорђевић (1769-1773) је изабран за митрополита на сабору од 1769. г. Комесар М. Терезије водио је главну реч и усмеравао сабор. Апсолутизам царице под утицајем језуита гаси привилегије Срба, правдајући то реформама. Привилегије од цара Леополда своди на формалност - издат је Правилник или Регуламент (1770) израђен од престолонаследника Јосифа. Укинута су права, верска, политичка, црквено-просветна.

Вићентије Јовановић Видак (1774-1780), за митрополита изабран на црквенонародном сабору 1774/5. Двор издаје II Правилник (Регуламент) 1777. који је сличан првом. Народ се буни, двор укида Правилнике (Регуламенте) и за регулисање српских питања оснива Илирску дворску депутацију 1777. Због незадовољства двор ускоро издаје III правилник деклараторија (1779), којим је извршено преуређење Карловачке митрополије. То је 90 година борбе српског народа за очување привилегија (1690-1779), стицања верских, политичких, економско-финансијских и просветних права Србима, који су од Арсенија III били такорећи држава у држави. Држава та права преоријентише у црквено-школска права. У Бечу је 1770. одобрено да се могу штампати српске књиге у штампарији, која је пренета у Пешту 1796. г. само да Срби немају везе са Русијом и да се лакше могу поунијатити. Уз сваку цркву се имају отварати школе. ^;

Мојсије Путник (1781-1790), био је митрополит у време цара Јосифа II (1780-1790). Он је издао Патент о толеранцији (равноправност) православне и римокатоличке вере. Јосиф II укинуо је 700 манастира са 20.000 монаха. Године 1786. митрополит Мојсије посветио је Петра I Цетињског. Тада је вођен рат Турске и Аустрије 1787-1792, умро је цар Јосиф II, наследио га Леополд II. Сабор у Темишвару 1790. Срби траже Привилегије, веру, школе, језик, штампарије. Једну већину предводи генерал Сечујац - уз Беч, а Сава Текелија уз Мађаре. Беч се измири са Мађарима - Срби су жртве. Илирско дворска канцеларија преименована (1791-2) у Угарско дворску канцеларију у Мађарској.

Стефан Стратимировић (1790-1836), био карловачки митрополит у време Првог и Другог усганка Срба (1804. и 1815. г.). Он је са Димитријем Сабовом основао гимназију 1791/2. и богословију 1794. Фонд "Стефанеум". Вођ је Срба у Аустрији, основао "Карловачки круг" са интелектуалцима. Помогao је Карађорђа. Двор зазире од веза са Русијом: "не треба се бојати тих веза ако нам је овде добро", говорио је Стефан Стратимировић, који се као врло образован човек борио против уније.

Стефан Станковић (1837-1841), био епископ у Будиму. По смрти Стефана Стратимировића изабран за митрополита. Лично је, 1837. 12 младића стипендирао. Умро је и сахрањен у Карловцима 1841. године.

Јосиф Рајачић (1842, од 1848 патријарх до 1861). Мађари су се одвојили од Аустрије 1849. Српска Војводина укинута је 1806. На Благовештењском сабору 1861. за Србе тражи: грб, заставу, ћирилицу, једнакост вере. У време његове патријарашке службе Римска црква је склопила конкордат (1855) са Аустријом.

Самуило Маширевић (1864-1870), митрополит и патријарх српски, наследник Ј. Рајачића. Аустрија је 1867. издвојила из Карловачке митрополије Румуне. Године 1867. нагоде се Аустрија и Мађарска, затим Угарско (Мађарска) - хрватска нагодба 1868. Те године издат је и Краљевски рескрипт који је заменио Деклараторију. Српски проблеми се решавају у Пешти, одакле потиче и талас мађаризације.

Прокопије Ивачковић (1874-1879), митрополит карловачки и патријарх српски, Сабор је био изабрао за патријарха Арсенија (Стојковића) што Беч није потврдио. Изабран Прокопије, устоличен на Преображење, пензионисан 1879. Умро 1881. и сахрањен у Карловцима

Герман Анђелић (1881-1888), митрополит карловачки и патријарх српски, он и брат му Стеван, прота, подигли су гимназију у Карловцима. Српски црквено--народни сабор отворан и затворан на мађарском језику. Средином 1887. г. Хрватски сабор признао је Србима аутономију Карловачке митрополије у Хрватској и Славонији.

Георгије Бранковић (1890-1907), митрополит и патријарх српски, основао је за школе, Фонд св. Саве, као и Проповеднички фонд. Он је заслужан за градњу садашњег Патријаршијског двора у Карловцима (1892-4). Заоставштином Саве Текелије подигнут Богословски семинар, где су се бесплатно школовали сиромашни. Саграђен је и Народни дом. Преуређена је управа манастира, регулисане пензије свештеницима и удовама, уведена школска настава у Митрополији (1907).

Лукијан Богдановић (1908-1913), последњи је митрополит и патријарх Карловачке митрополије у Аустроугарској. Године 1907. донетје Апоњијев закон мађаризације, уведен је угарски језик у свим немађарским школама, да би се за 40 година сви не-Мађари мађаризовали, што је било зацртано још 1848/9. ставом о "јединственом политичком народу мађарском". Улагао је у српске школе, обновио "Стефанеум" за сиромашне ученике, основао Синодски фонд (1911). Синодални статут за школство. То све, и привилегије из 1690. укида Угарска законом 1912. Патријарх је на лечењу у аустријској бањи насилно завршио живот. Тело му је нађено у реци Ахи.

СРПСКИ АРХИЕПИСКОПИ И ПАТРИЈАРСИ

АРХИЕПИСКОПИ

- 1 **Сава I (свети Сава)**, 1219-1233 (+ 1236)
- 2 **Арсеније I Сремац**, 1233-1263 (+ 1266)
3. **Сава II**, 1263-1271.
4. **Данило I**, 1271-1272.
5. **Јоаникије I**, 1272-1276 (+1279)
- 6 **Јевстатије I**, 1279-1286.
- 7 **Јаков**, 1286-1292.
8. **Јевстатије II**, 1292-1309.
9. **Сава III**, 1309-1316.
10. **Никодим**, 1317-1324.
11. **Данило II**, 1324-1337.

ПАТРИЈАРСИ

- 1-12. **Јоаникије II**, 1338-1346-1354.
- 2-13. **Сава IV**, 1354-1375.
- 3-14 **Јефрем**, 1375-1380. и 1389-1390.
- 4-15. **Спиридон**, 1380-1389.
- 5-16 **Данило III**, 1391-1396.
- 6-17. **Сава V**, 1396-1409.
- 7-18. **Кирило**, 1409-1418.
- 8-19 **Никои**, 1418. - после 1435.
- 9-20. **Никодим II**, 1445-1455 (?)
- 10-21. **Арсеније II**, 1457-1463.
- 11-22. **Јован**, архиепископ... 1508...
- 12-23. **Марко**, митрополит... 1524...
- 13-24. **Павле**. митрополит смедеревски 1527-1535 (?)
- 14-25. **Макарије**, 1557-1571 (+1574)

- 15-26. **Антоније**, 1571-1575.
- 16-27. **Герасим**, 1575-1586.
- 17-28. **Саватије, 1587.**
- 18-29. **Јеротеј**, 1589-1590.
- 19-30. **Филип**, 1591-1592.
- 20-31. **Јован**, 1592-1613.
- 21-32. **Пајсије**, 1614-1648.
- 22-33. **Гаврило**, 1648-1655 (+1659)
- 23-34. **Максим**, 1655-1674 (+1680)
- 24-35. **Арсеније III**, 1674-1690 (+1706)
- 25-36. **Калиник I**, 1691-1710.
- 26-37. **Атанасије I**, 1711-1712.
- 27-38. **Мојсије**, 1712-1726.
- 28-39. **Арсеније IV**, 1726-1737 (+1748)
- 29-40. **Јоаникије III**, 1739-1746.
- 30-41. **Атанасије II**, 1746-1752.
- 31-42. **Гаврило II**, 1752.
- 32-43. **Гаврило III**, 1755.
- 33-44. **Викентије Стефановић**
- 34-45. **Пајсије II**
- 35-46. **Гаврило IV... 1758.**
- 36-47. **Кирило**, 1758-1763.
- 37-48. **Василије**, 1763-1765 (+1772)
- 38-49. **Калиник II**, 1765-1766.
- 39-50. **Димитрије** (1920-1930)
- 40-51. **Варнава** (1930-1937)
- 41-52. **Гаврило** (1938-1950)
- 42-53. **Викентије** (1950-1958)
- 43-54. **Герман** (1958-1990; +1991)
- 44-55. **Павле** (1990-)

ПРЕГЛЕД ЕПАРХИЈА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ

Архиепископија београдско-карловачка, обухвата град Београд и непосредну околину (Земун, Крњачу, Гроцку, Железник...). У Београду је седиште патријарха, Светог архијерејског синода и свих његових установа, ту је Богословски факултет и Богословија светог Саве. Архиепископија има 4 намесништва са 135 активних свештеника и 21 ђаконом, манастира је 7 (Раковица, Сланци, Рајиновац, Ваведење...) са 26 монашких лица.

Аустралијско-новозеландска епархија, обухвата Аустралију, Нови Зеланд, Јужну Африку. Као посебна епархија основана је 1973. године. Њени епископи су били: Николај Мрџа (1973-1978), Василије Вадић (1978-1986),

Лонгин Крчо (1986-1992) и Лука Ковачевић (1993-). Седиште епархије је у Илајну код Мелбурна; има 19 свештеника и 22 парохије.

Аустралијско-новозеландска епархија Митропо-лије новогрчаничке, има седиште у манастиру Светог Саве код Канбере. Епархија је основана одмах после избијања раскола у Српској цркви у Америци и Канади 1964. године. Данас има 14 парохија, 10 свештеника и један манастир.

Банатска епархија, обухвата југословенски део Баната. Седиште је у Вршцу. Епархија има 158 парохија, 132 свештеника у 6 намесништава, затим 6 манастира (Војловица, Месић, Хајдучица...) са 17 монашких лица.

Бањалучка епархија, седиште је у Бањалуци, подељена је на 7 намесништава и 98 парохија са 78 свештеника. Има 5 манастира (Гомионица, Моштаница, Липље...) са 23 монашка лица.

Бачка епархија, седиште у Новом Саду. Епархија има 6 намесништава подељених у 108 парохија са 106 свештеника. У епархији су три манастира (Ковиљ, Бођани и Свети Стефан).

Бихаћко-петровачка епархија, седиште у Босан-ском Петровцу, има 6 намесништава, 61 парохију, 35 свештеника. Епископ и већина свештеника су у избеглиштву због ратних разарања (1991-94).

Браничевска епархија, има седиште у Пожаревцу; подељена је на 5 намесништава, 134 парохије са 123 активна свештеника. Манастира има 14 (Раваница, Манасија, Горњак, Витовница, Копорин, Миљково, Нимник, Златенац, Света Петка, Покајница, Сисојевац, Туман...) са 133 монашка лица.

Британско-скандинавска епархија, са седиштем у Стокхолму у Шведској. Основана је 1990. године. Обухвата парохије у Шведској, Норвешкој, Великој Британији, Данској. Свештеника је 23 а парохија 24. Први епископје Доситеј (од 1990).

Будимска епархија; седиште у Сентандреји у Мађарској. Обухвата парохије у Мађарској и две у Чешкој. Има два намесништва са 39 парохија и 11 свештеника и један манастир, Грабовац. После Другог светског рата овом епархијом се углавном администрирало из Београда, а од 1988. год. епископ је др Данило Крстић.

Врањска епархија, седиште је у Врању. Епархија је обновљена 1978. год. Подељена је у 4 намесништва са 58 парохија и 47 свештеника. Има 7 манастира (Свети Прохор Пчињски, Свети Стефан, Свети Илија, Света Богородица...) са 11 монашких лица.

Горњокарловачка епархија, имала је седиште у Карловцу. Услед рата (од 1991), епископ, свештенство и народ су углавном у избеглиштву. Епархија има 5 намесништава са 149 парохија, а свештеника једва 29. Један је манастир са 5 монашких лица (Гомирје).

Дабробосанска епархија, седиште у Сарајеву, привремено седиште је Соколац на Романији. Већина свештеника је избегла услед рата (1992-1995). Према новијим подацима, има 3 намесништва, 64 парохије, 38 свештеника, један манастир, 3 монашка лица. У Србињу је Духовна академија Светог Василија Острошког и Богословија Света Три Јерарха (премештена због рата из манастира Крке у Далмацији).

Далматинска епархија имала је седиште у Шибенику. затиму Книну. Услед рата (од 1991) епископ, свештенство и народ су у избеглиштву. Епархија има 4 намесништва, парохија 58 и 24 свештеника. Три су манастира: Крка, са богословијом Св. Три Јерарха, Драговић и Крупа.

Жичка епархија. седиште у манастиру Жичи код Краљева. Једна од највећих епархија у Српској цркви. Има 15 намесништава, парохија 202 и 200

активних свештеника. У епархији је 26 манастира (9 мушких и 17 женских) са 211 монаха и монахиња (манастири у Овчару, затим Вујан, Велуће, Вољавача, Враћевшница, Градац, Жича, Љубостиња, Рача, Студеница, Павлица, Стубал...)

Загребачко-љубљанска епархија, имала је седиште у Загребу. Услед рата (од 1991) митрополит и већина свештеника су у избеглиштву. Намесништава има 5 са 48 парохија и 15 свештеника. Епархији је прикључена и цела Италија.

Западноамеричка епархија, седиште је у Лос Анђелесу. Основана је 1963. год. Њени епископи су били: Григорије (1963-1985), Хризостом (1988-1992) и Јован (од 1992). Епархија има 19 парохија са 14 свештеника.

Западноевропска епархија, једна је од најмлађих епархија ван отаџбине. Основана је 1994. године и има седиште у Паризу. Обухвата све парохије у Француској, Белгији, Холандији и Шпанији. Има до сада 11 парохија, 8 свештеника и три ђакона.

Захумско-херцеговачка епархија са седиштем у манастиру Тврдош код Требиња у Херцеговини. Услед рата (од 1992...) велики део народа и свештенства је избегао. Епархија има око 20 свештеника, 4 јеромонаха, 2 ђакона, 4 монахиње, 28 вероучитеља и 5 манастира (Тврдош, Житомислић - порушен), Добрићево, Дужи, Завала).

Зворничко-тузланска епархија, седиште у Тузли (сада у Бијељини), има 6 намесништава са 142 парохије и 106 активних свештеника. Манастира је 6 са 34 монашка лица (Тавна, Напраћа, Драгаљевац, Озрен, Сасе...).

Источноамеричка епархија, седиште у Еџврту код Питсбурга. Епархија је основана 1963. године, има 3 намесништва са 30 парохија и 28 свештеника. Два су манастира (Марча у Охају и Свете Богородице у Пенсилванији).

Канадска епархија, је основана 1983. године. Седиште је Камбелвил. Има парохија 21, а свештенка 17. Има један манастир. Први епископ је Георгије Ђокић.

Милешевска епархија има седиште у манастиру Милешеви. Основана је 1994. године. Епархија има три намесништва, 18 парохија и 17 свештеника и 3 манастира (Милешева, Бања код Прибоја и Света Тројица код Пљеваља).

Нишка епархија, има седиште у Нишу, једна је од просторно највећих епархија. Има 12 намесништава са 179 парохија и 167 свештеника. У епархији је и 16 манастира (Свети Роман, Ђунис, Липовац, Дивљани, Ајдановац, Наупара, Поганово, Суково, Сићево, Матејевац, Темска...).

Новограчаничка епархија за Америку и Канаду, основана је одмах по избијању раскола у Америци и Канади 1963 године. Седиште је у манастиру Нова Грачаница. Има три намесништва са 49 парохија и 36 свештеника, затим три манастира (Нова Грачаница, манастир у Охају и Калифорнији).

Осјечкопољска и барањска епархија, новооснована, односно обновљена, са седиштем у Даљу. Има три намесништва са 51 парохијом и 41 свештеником.

Рашко-призренска епархија, седиште у Призрену. Епархија има 41 активног свештеника у 6 намесништава. Манастира има 12 (Дечани, Грачаница, Сопотани, Црна Река, Бинач, Девич, Гориоч, Зочиште, Муштуште, Соколица, Драганац).

У Призрену од 1871. године ради богословија.

Славонска епархија, имала седиште у Пакрацу. Услед рата (од 1991...), епископ, свештенство и народ углавном су избегли. Било је 78 парохија, 71 црквена општина, 45 свештеника и три манастира (Ораховица Пакра, Света Ана).

Средњоевропска епархија, као посебна епархија основана 1990. године са седиштем у Хилдесхајму у Немачкој. Обухвата парохије у Немачкој, Аустрији и Швајцарској Епархија до сада има 43 парохије са 40 свештеника у пет намесништава.

Средњезападно-америчка епархија, основана је 1963. год. и има седиште у манастиру Светог Саве у Либертивилу. Први њен епископ је био Фирмилијан (1963-1991). Епархија има 23 парохије и толико свештеника и један манастир, и Богословски факултет у Либертивилу.

Сремска епархија, средиште у Сремским Карловцима и Сремској Митровици. Обновљена је 1947. године. Има 7 намесништава са 128 парохија и 120 свештеника. У епархији је 15 манастира, од којих су 5 мушких са 57 монашких лица (фрушкогорски манастири). У Сремским Карловцима ради богословија Светог Арсенија.

Темишварска епархија обухвата парохије које се налазе у Румунији. Овом епархијом се углавном администрира. Последњи епископ темишварски је био Георгије Летић (1935. год.). Седиште је у Темишвару; има три намесништва са 48 парохша и 43 свештеника и 5 манастира (Бајзаш, Бездин, Златица, Кусић...).

Тимочка епархија, седиште у Зајечару. Епархија има 7 намесништава, 89 парохија са 52 свештеника и 7 манастира (Буково, Манастирица, Вратна, Суводол...).

Црногорско-приморска епархија, седиште на Цетињу. Има 10 намесништава, око 40 парохија и 39 активних свештеника. У митрополији је 39 активних и у току обнове још 6 манастира, од којих 6 женских и 33 мушка са 27 монахиња и 33 монаха. На Цетињу од 1992. год. ради Богословија Светог Петра Цетињског. Најпознатији манастири су: манастир Цетињски, Острог, Морача, Савина, Пива, Режевић, Прасквица, Дајбабе, Косијерево, Врањина, Довоља, Добриловина, Дуљево, Ждребаоник, Подластва, Ћелија Пиперска...

Шабачко-ваљевска епархија. седиште Шабац и Ваљево, Има 11 намесништава и 180 парохија са исто толико свештеника. У епархији је 12 манастира, од којих су 5 мушки манастири (Боговађа. Докмир, Каона, Пустиња, Ћелије, Чокешина, Троноша...)са 64 монашка лица.

Шумадијска епархија, седиште у Крагујевцу. Епархија је основана 1947. године. Има 12 намесни-штава са 182 парохије и 172 свештеника. Први епископ био је Валеријан (1947-1976), а после њега долази данашњи епископ Сава (од 1977)[1].

СРБИ СВИТЕЉИ

1. **Авакум**, преподобни - ђакон (17/30. децембар)
2. **Анастасија**, преподобна - Ана, мати светитеља Саве (22. јун / 6. јул)
3. **Ангелина**, преподобна - деспотица (30. јул /12. август и 10. / 23. децембар)
4. **Арсеније Сремац**, светитељ - архиепископ(28. октобар/10. новембар)
5. **Бранко Добросављевић**, свештеномученик - свештеник (24. април / 7. мај)
6. **Василије Острошки Чудотворац**, светитељ (29. април /12. мај)
7. **Висарион Сарај**, преподобни (21. октобар / 3. новембар)
8. **Владислав свети** - Стефан Владислав, краљ (24. септембар / 7. октобар и 30. јул /12. август)

9. **Вукашин**, мученик - сељак из Клепаца (16. /19. мај)
10. **Гаврило Лесновски**, преподобни (15. / 28. јануар)
11. **Гаврило Први**, светитељ - патријарх (13./26. децембар)
12. **Георгије (Ђорђе) Богић**, свештеномученик -парох нашички (4. /17. јул)
13. **Григорије Млчалник**, преподобни (7. /20. децембар)
14. **Григорије**, светитељ - епископ рашки (30. август / 12.септембар)
15. **Давид**, преподобни - Димитрије Немањић, кнез (24. септембар / 7. октобар)
16. **Даиило Други**, светитељ - архиепископ (20. децембар / 2. јануар)
17. **Доситеј Васић**, исповедник - митрополит загребачки (31. децембар /13. јануар)
18. **Ђорђе Кратовац**, свети Георгије Нови новомученик (11. / 24. фебруар и 26. мај / 8. јун)
19. **Јаков**, светитељ - архиепископ (3. / 16. фебруар)
20. **Јевстатије Први**, светитељ - архиепископ (4./17. јануар)
21. **Јевстатије Други**, светитељ - архиепископ (16. /29.август)
22. **Јелена Дечанска**, преподобна (21. мај / 3. Јун)
23. **Јелена**, света - краљица (30. октобар /12. новембар)
24. **Јелисавета**, преподобна Јелена Штиљановић, кнегиња (4/17. октобар)
25. **Јефрем**, светитељ - патријарх (15. / 28. јун)
26. **Јефросинија**, Јевгенија, преподобна - Милица, кнегиња (19. јул /1. август)
27. **Јефимије Дечански**, преподобни (11. / 24. новембар)
28. **Јоаким Осоговски**, преподобни (29. /16. август)
29. **Јоаникије Девички**, преподобни (2. / 15. децембар)
30. **Јоаникије**, светитељ - патријарх (3/16. септембар)
31. **Јоаникије Липовац**, свештеномученик - митрополит црногорско- приморски (4./17. јун)
32. **Јоасаф** српски Метеорита, преподобни - последњи Немањић (20. април / 3. мај)
33. **Јован Владимир**, свети - краљ зетски (22. мај / 4. јун)
34. **Јован Нови**, свети - деспот Бранковић (10. децембар / 23. децембар)
35. **Јосиф Нови**, светитељ (15. / 28. септембар)
36. **Кирило**, светитељ - патријарх (30. август /12. септембар)
37. **Лазар**, свети великомученик - кнез (15. / 28. јун)
38. **Макарије**, светитељ - патријарх (30. август /12. септембар)
39. **Максим**, светитељ - архиепископ - деспот Ђорђе Бранковић (18. / 31. јануар)
40. **Милутин**, свети краљ (30. октобар /12. новембар)
41. **Нестор Дечански**. преподобни (11. / 24. новембар)
42. **Никодим**, светитељ - архиепископ (11. / 24. мај)
43. **Никодим Тисмански**. преподобни (21. децембар / 8. јануар)
44. **Никон**, светитељ - патријарх (30. август /12. септембар)
45. **Петар Зимоњић**, свештеномученик - митрополиг дабробосански (4. /17. септембар)
46. **Петар Коришки**. свети (5. /18. јун)
47. **Петар Цетињски Чудотворац**, светитељ (18./31. октобар)
48. **Платои Јовановић**, свештеномученик - епископ бањалучки (22. април / 5. мај)
49. **Прохор Пчињски**, преподобни (19. октобар /1. новембар)
50. **Рафаило Банатски Хиландарац**, преподобни (16/29. август)
51. **Рафаило Момчиловић** - свештеномученик - игуман манастира Шишатовца (21. август / 3. септембар)

52. **Сава Први**, светитељ - архиепископ (14. / 27. јануар)
53. **Сава Други**, светитељ - архиепископ (8./21. фебруар)
54. **Сава Бранковић**, светитељ, митрополит ердељски (24. мај /7. јун)
55. **Сава Трећи**, светитељ - архиепископ (26. јул / 8. август)
56. **Сава Трлајић**, свештеномученик -епископ горњокарловачки (4. /17. јул)
57. **Симеон Мироточиви**, свети - Стефан Немања велики жупан (13. / 26. фебруар)
58. **Симон Монах**, преподобни - Стефан Првовенчани, краљ (24. септембар / 7. октобар)
59. **Синаити преподобни**: Ромил Раванички (16. / 9. јануар), Роман Синаит, Нестор, Мартирије, Сисоје, Зосим Тумански, Јов (6. / 19. мај)
60. **Спиридон**, светитељ - патријарх (15. / 28. јун)
61. **Стефан Дечански**, свети - Стефан Урош Трећи (краљ (11/24. новембар)
62. **Стефан Лазаревић**, свети - деспот (19. јул /1. август)
63. **Стефан Пиперски**, преподобни (20. мај / 2. јун)
64. **Стефан Слепи**, свети - деспот Бранковић (9. октобар / 22. октобар)
65. **Стефан Урош**, свети - цар (2. /15. децембар)
66. **Стефан Урошиц Немањић**, свети - кнез(11. / 24. новембар)
67. **Стефан Штиљановић**, свети - кнез (4. /17. октобар)
68. **Теодор Несторовић**, свештеномученик - епископ вршачки (29. /16. мај)
69. **Теодор (Сладић) Комоговински**, свети мученик (Теодорова субота)
70. **Теоктист**, преподобни Драгутин краљ (30. октобар /12. октобар)

ОДАБРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Р. Грујић, *Православна Српска црква*, Крагујевац 1989.
- М. Јанковић, *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*, Београд 1985.
- Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве 1-3*, Београд 1992.
- Историја Српског народа 1-6*, Београд 1981-1986.
- Епископ Сава, *Српски јерарси*, Београд 1996.
- Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, Београд 1982
- Задужбине Косова*, Призрен - Београд 1987.
- М. Пурковић, *Српски патријарси средњег века*, Диселдорф 1967.
- Ј. Поповић, *Житија Светих I-XII*, Београд 1971-1980.
- Р. Самарџић, *Мехмед-паша Соколовић*, Београд 1975.
- Група аутора, *Споменица Св. Сава Немањић, историја, предање*, Београд 1979.
- Група аутора, *Споменица СПЦ. I (прва) 1219-1969. и II (друга) 1920-1970.*
- П. Пузовић, *Прилози за историју СПЦ 1-2*, Ниш-Београд 1997-2000.